

Sprawiedliwa transformacja Śląska

Wyzwania z perspektywy społecznej – analiza i rekomendacje

Sprawiedliwa transformacja Śląska. Wyzwania z perspektywy społecznej - analiza i rekomendacje

Autorka: Emilia Ślimko, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć, Fundacja Otwarty Plan

Korekta: Jakub Kahul

Skład i grafika: Michał Świstak

Konsultacja merytoryczna: Izabela Zygmunt, Joanna Furmaga, Magdalena Bartecka, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć

Koordinacja wydawnicza: Magdalena Klarenbach, Fundacja Otwarty Plan

Zdjęcie okładkowe: Sławomir Jankowski

Wydawca:

Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć, ul. Raszyńska 32/44 lok. 140, 02-026 Warszawa

Wydanie I, Warszawa 2019

ISBN: 978-83-62403-18-9

Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć jest ogólnopolską organizacją pożytku publicznego zrzeszającą organizacje ekologiczne działające w największych miastach Polski. Naszym celem jest wspieranie rozwoju społecznego i gospodarczego zgodnego z wymogami ochrony środowiska i klimatu, sprawiedliwości społecznej i poszanowania praw człowieka. Działamy poprzez budowanie obywatelskiego poparcia dla koncepcji zrównoważonego rozwoju, tworzenie mechanizmów społecznej kontroli wydatkowania publicznych funduszy oraz projekty w obszarze transformacji niskoemisyjnej i wspieranie ekorozwoju krajów globalnego Południa.

Główne obszary naszej działalności to rozwój energetyki obywatelskiej, transformacja energetyczna oraz sprawiedliwa transformacja regionów górniczych, walka z ubóstwem energetycznym i poprawa efektywności energetycznej, poprawa jakości powietrza oraz ochrona wód i bioróżnorodności.

zielonasiec.pl | globalnepoludnie.pl | dlaklimatu.pl | wiecejnizenergia.pl | sprawiedliwa-transformacja.pl

Publikacja dostępna jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne 3.0 Polska [CC BY-NC 3.0 PL].
Treść licencji: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/pl/>

Spis treści

Sprawiedliwa transformacja Śląska. Wyzwania z perspektywy społecznej - analiza i rekomendacje

I. Wyzwania dla sprawiedliwej transformacji Śląska _____	8
II. Perspektywa strony społecznej _____	11
III. Perspektywa strony samorządowej _____	19
IV. Wnioski i rekomendacje _____	27
V. Lokalne podmioty działające na rzecz sprawiedliwej transformacji _____	35

SPRAWIEDLIWA TRANSFORMACJA

Wczesne planowanie

Aby uniknąć wstrząsów związanych ze zbyt nagłą zmianą, transformację należy zaplanować na co najmniej 10 lat. Potrzeba czasu na zbudowanie alternatyw gospodarczych, przekwalifikowanie pracowników i uporządkowane, stopniowe przejście na nowy model rozwoju regionu. Plany te należy opracować jak najwcześniej, ponieważ ekonomiczne podstawy wydobycia węgla i energetyki węglowej z każdym rokiem są coraz słabsze.

Szeroki dialog społeczny

Plan transformacji powinien być opracowany na zasadzie szerokiego konsensu w gronie wszystkich zainteresowanych stron, w tym: pracowników, związków zawodowych, przedsiębiorców z branży węglowej, energetycznej i innych, władz samorządowych, przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, szkół i uczelni, partii politycznych, związków wyznaniowych. Demokratycznie wypracowana wizja rozwoju regionu to podstawa skutecznego działania.

Wyznaczony termin odejścia od węgla

Realistyczny plan transformacji można stworzyć tylko na podstawie jasnej politycznej decyzji w sprawie harmonogramu odchodzenia od węgla. Harmonogram stwarza klarowne ramy i wyznacza kierunek oraz tempo działania wszystkim zaangażowanym stronom. Bez niego działania nie będą wystarczająco skoordynowane i skuteczne, co może zaważyć na ostatecznym rezultacie transformacji.

Środki na inwestycje

Dobra strategia powinna obejmować starannie przemyślany, kompleksowy program inwestycyjny i wskazywać źródła jego finansowania (fundusze unijne i pożyczki z Europejskiego Banku Inwestycyjnego, fundusze krajowe, ale także mechanizmy zachęcające do inwestycji prywatnych opartych o lokalny kapitał, np. inwestycji w mikroinstalacje OZE).

Jakość życia

Częścią sprawiedliwej transformacji powinny być działania podnoszące jakość życia w regionie, dotyczące np. dostępności opieki zdrowotnej, uczestnictwa w kulturze, transportu publicznego, rozwoju szkół i uczelni, mieszkań na wynajem, usług senioralnych, terenów rekreacyjnych. Bardzo ważnym elementem planu jest ochrona i regeneracja środowiska naturalnego, w tym poprawa jakości powietrza oraz rewitalizacja terenów poprzemysłowych.

Nowe kwalifikacje i miejsca pracy

Kluczowe jest umożliwienie pracownikom odchodzącym z sektora węglowego zdobycia nowych kwalifikacji i płynnego, bezpiecznego przejścia do nowych miejsc pracy. Oferta ta musi być spójna z wypracowaną strategią rozwoju i programem inwestycji. Powinna brać pod uwagę dotychczasowy profil zawodowy pracowników, aby w nowych miejscach pracy mogli w jak największym stopniu wykorzystywać swoje umiejętności i doświadczenie zawodowe. Jej elementem musi być solidny mechanizm pośrednictwa pracy i wcześniejszych emerytur, gwarantujący, że nikt nie pozostanie bez środków do życia.

Szanowni Państwo!

Oddajemy w Państwa ręce publikację dotyczącą sprawiedliwej transformacji na Górnym Śląsku. Region ten jest w trakcie procesu transformacji energetycznej, gospodarczej oraz społecznej i jako pierwszy region górniczy w Polsce przystąpił do europejskiej Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji. W naszej publikacji dokonujemy analizy tego procesu pod kątem koncepcji sprawiedliwej transformacji. W rozumieniu decydentów politycznych transformacja często postrzegana jest głównie w kontekście innowacji technologicznych i wspierania spółek energetycznych w procesie przemian. My chcemy zwrócić szczególnie uwagę na aspekty społeczne tego procesu, ponieważ bez ich uwzględnienia nie możemy mówić o sprawiedliwej transformacji.

Celem publikacji jest naświetlenie i nazwanie linii podziału oraz rozbieżności interesów różnych stron, których transformacja dotyczy. Wychodząc z założenia, że regionalny plan transformacji powinien odzwierciedlać sprawiedliwy kompromis pomiędzy interesami wszystkich grup, których dotkną skutki tego procesu, w raporcie prezentujemy stanowisko i argumenty strony społecznej, a także analizujemy różnice między wizjami rozwoju przedstawionymi w dokumentach rządowych i strategiach opracowanych przez władze województwa. Mamy nadzieję, że dzięki zaprezentowaniu szerokiego spektrum poglądów i oczekiwań co do kształtu transformacji regionu oraz jasnemu nakreśleniu punktów spornych nasz raport stanie się punktem wyjścia do rzetelnej i inkluzywnej dyskusji o powąglowej przyszłości Śląska.

Konieczności zmian w polskim systemie energetycznym nie da się powstrzymać ze względu na wyczerpy-

wanie się łatwo dostępnych złóż węgla, pilne zadanie ograniczenia emisji gazów cieplarnianych i ochronę klimatu, jak również inne wizje rozwoju społeczno-gospodarczego, za jakimi chce podążać społeczeństwo. Zrozumiałe są obawy mieszkańców regionu związane z odejściem od węgla i zmianami w ich życiu, jakie ten proces niesie. Niektóre dobre praktyki z transformacji energetycznej w innych krajach, takich, jak Niemcy, Czechy, a ostatnio Słowacja¹, pokazują, że przy odpowiednim przygotowaniu jest możliwe uniknięcie jej negatywnych skutków. Transformacja musi być jednak właściwie zaplanowana w czasie oraz uzgodniona w drodze szerokiego i demokratycznego dialogu z udziałem wszystkich zainteresowanych stron.

Publikacja powstała w dużej mierze dzięki wywiadam przeprowadzonym z przedstawicielkami i przedstawicielami wybranych organizacji społecznych i instytucji publicznych, które zaangażowane są w dyskusję o sprawiedliwej transformacji. Na końcu pierwszej części prezentujemy skrótowy opis tych organizacji i instytucji oraz kalendarium wybranych wydarzeń do czerwca 2019 r., które odnoszą się bezpośrednio do tematu sprawiedliwej transformacji.

Rozmowy przeprowadziliśmy z następującymi osobami, którym bardzo serdecznie za to dziękujemy: Patryk Biały, Jan Bondaruk, Andrzej Chwiluk, Natalia Głombek, Tomasz Lamik, Ryszard Marszowski, Grażyna Marzec, Paweł Smoleń, Jacek Suchocki, Grzegorz Trefon, Tomasz Wrona, Marek Wystryk, Alicja Zdziechiewicz.

Zespół redakcyjny

¹ „Sprawiedliwa transformacja - to się dzieje!”, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć, 2018, http://www.eko.org.pl/imgturysta/files/sprawiedliwa_transformacja.pdf

Streszczenie

Górny Śląsk nie jest typowym regionem węglowym, a jego transformacja wiąże się ze szczególnym zestawem wyzwań. Mimo że właśnie na Śląsku wydobywa się zdecydowaną większość polskiego węgla, górnictwo jest tylko niewielkim wycinkiem krajobrazu gospodarczego tego dynamicznie rozwijającego się regionu. **Sektor górnictwa kurczy się tu od lat, jednak do tej pory nie było spójnego, przemyślanego i partycypacyjnie uzgodnionego planu odchodzenia od węgla, z jasno wskazaną datą końca wydobycia.** Podejmowane są jedynie doraźne i nie zawsze zrozumiałe decyzje o zamykaniu poszczególnych kopalń. Jest to sprzeczne z ideą sprawiedliwej transformacji, dla której punktem wyjścia musi być data i racjonalny plan odejścia od węgla. Istotnym wyzwaniem sprawiedliwej transformacji Śląska jest również rozwiązanie problemów społecznych dotyczących region: spadku liczby ludności, starzenia się społeczeństwa, braku wykwalifikowanych pracowników i niskiej aktywności zawodowej. Nie mniej ważnym elementem musi być poprawa jakości życia mieszkańców, w tym dostępu do służby zdrowia, edukacji i mobilności, oraz poprawa stanu środowiska zdegradowanego działalnością wydobywcą, a zwłaszcza poprawa jakości powietrza.

Tematykę sprawiedliwej transformacji Śląska wprowadzają do debaty publicznej regionalne organizacje społeczne. **Zdaniem strony społecznej odejście od węgla jest nieuchronne,** a najważniejsze aspekty sprawiedliwej transformacji to ochrona klimatu i środowiska naturalnego, uwzględnienie głosów i interesów lokalnych społeczności oraz wsparcie dla pracowników tracących zatrudnienie i pomoc w przekwalifikowaniu się. Organizacje obywatelskie są przeciwne planom otwierania nowych kopalń na Śląsku. W dyskusję o sprawiedliwej transformacji aktywnie zaangażowane są też związki zawodowe. Ich priorytetem jest bezpieczeństwo ekonomiczne pracowników sektora, które zdaniem przedstawicieli związków będzie zagrożone w przypadku odejścia od węgla. Organizacje społeczne przekonują natomiast, że przy odpowiednim planowaniu nie musi być konfliktu między ambitną polityką klimatyczną i bezpieczeństwem socjalnym pracowników.

Transformacja regionu jest również przedmiotem zainteresowania władz samorządowych i rządu. Zarówno rząd, jak i samorząd województwa biorą udział w pracach unijnej Platformy Regionów Górniczych w Proce-

sie Transformacji (tzw. Platformie Węglowej). Rządowa wizja rozwoju regionu mówi o budowie innowacyjnego przemysłu, zwiększaniu aktywności zawodowej i podnoszeniu kwalifikacji pracowników, rozwoju infrastruktury transportowej i poprawie stanu środowiska. Jednocześnie przewiduje jednak, że Śląsk ma pozostać zapleczem energetycznym kraju i gwarantem bezpieczeństwa energetycznego Polski, za czym idzie nacisk na inwestycje w górnictwo i budowę nowych kopalń, mimo protestów mieszkańców.

Z kolei **w wizji samorządowej węgiel nie odgrywa roli w dalszym rozwoju regionu,** co pokazują regionalne dokumenty strategiczne, które kładą nacisk na rozwój innowacyjnej gospodarki i wielowymiarową poprawę jakości życia mieszkańców. Niemniej w dotychczasowych działaniach wokół transformacji aspekt inwestowania w ludzi był najczęściej pomijany (dotyczy to również prac w ramach Platformy Węglowej). W dyskusjach o kształcie i kierunku transformacji nie uwzględniono również dostatecznie szeroko głosu organizacji społecznych i lokalnych społeczności.

Dotychczasowe działania i publiczne wypowiedzi przedstawicieli rządu świadczą o tym, że przez sprawiedliwą transformację strona rządowa rozumie jak najdłuższe odkładanie w czasie odejścia od węgla. Tymczasem, jak pokazują doświadczenia Polski i innych krajów, ryzyko negatywnych skutków społecznych wiąże się nie tyle z samym odchodzeniem od węgla, co z odchodzeniem w chaotyczny, niezaplanowany i nieprzygotowany sposób.

Stopniowe znikanie śląskiego węgla z energetyki jest nieuniknione wobec szybko postępujących zmian w światowej energetyce i obecnego kształtu unijnej polityki energetyczno-klimatycznej. Stąd plany utrzymania znaczącej roli węgla w polskiej energetyce są obarczone dużym ryzykiem niepowodzenia, co naraża Śląsk na zagrożenia związane z nagłym i nieprzygotowanym schyłkiem sektora wydobywczego.

Jednym z istotnych warunków powodzenia sprawiedliwej transformacji jest dostępność środków na niezbędne inwestycje. W tym kontekście niezwykle ważny jest obecny czas planowanie wydatków z przyszłego budżetu UE, który będzie jednym z głównych źródeł funduszy na transformację.

Rekomendacje

- Odmienne wizje rozwoju regionu prezentowane na szczeblu krajowym, regionalnym i przez stronę społeczną powinny być punktem wyjścia do szerokiej dyskusji społecznej na temat planu transformacji, jej horyzontu czasowego, harmonogramu i rozwiązań dla pracowników.
- Śląsk potrzebuje sformułowania przejrzystej wizji sprawiedliwej transformacji, odzwierciedlającej potrzeby i oczekiwania wszystkich grup, których to zagadnienie dotyczy. Wizja ta powinna być wiążąca dla decydentów kolejnych kadencji.
- Pilne jest wskazanie daty odejścia od węgla, oszacowanie kosztów sprawiedliwej społecznie transformacji oraz zidentyfikowanie konkretnych źródeł funduszy na jej przeprowadzenie i sposobu ich wydatkowania, zwłaszcza w ramach planowania wydatków z przyszłego budżetu UE.
- Potrzebna jest kampania informacyjno-edukacyjna w mediach skierowana do całego społeczeństwa wyjaśniająca, czym jest sprawiedliwa transformacja i jak ona będzie przebiegać.

WYZWANIA DLA SPRAWIEDLIWEJ TRANSFORMACJI ŚLĄSKA

- ▶ Mimo że na Śląsku wydobywa się zdecydowaną większość polskiego węgla, górnictwo jest tylko niewielkim wycinkiem krajobrazu gospodarczego tego dynamicznie rozwijającego się regionu.
- ▶ Sektor górnictwa od lat kurczy się, ale do tej pory nie było spójnego, przemyślanego i partycypacyjnie uzgodnionego planu odchodzenia od węgla, tylko doraźne decyzje.
- ▶ Rządowe plany zakładają dalsze trwanie węglowej energetyki na Śląsku jako gwarancji bezpieczeństwa energetycznego kraju. Jest to sprzeczne z ideą sprawiedliwej transformacji, dla której punktem wyjścia musi być data i racjonalny plan odejścia od węgla.
- ▶ Częścią sprawiedliwej transformacji Śląska musi być rozwiązanie problemów społecznych dotyczących region: depopulacji, starzenia się ludności, braku wykwalifikowanych pracowników i małej aktywności zawodowej przy dość niskiej stopie bezrobocia, a także poprawa jakości życia mieszkańców, w tym dostępu do służby zdrowia, edukacji, mobilności, oraz poprawa stanu środowiska, w tym zwłaszcza powietrza.

Górny Śląsk różni się od innych regionów górniczych w Polsce. Pomimo trudnych doświadczeń transformacji lat 90-tych i spadku znaczenia na przemysłowej mapie Polski i Europy jest dynamicznie rozwijającym się regionem. **W ciągu ostatnich kilkunastu lat nastąpiła znaczna dywersyfikacja śląskiej gospodarki.** Odnotowuje się bowiem stały spadek wydobycia węgla oraz zmniejszenie zatrudnienia w sektorze górnictwa, co pociąga za sobą konieczność rozwoju innych gałęzi

gospodarki. Mimo tych zmian Śląsk pozostaje najbardziej uprzemysłowionym regionem w Polsce, a siedzibę mają tutaj trzy największe koncerny węglowe w kraju, grupujące w sumie 27 kopalń (łącznie 82% udziału w krajowym wydobyciu węgla w latach 2007-2015)¹. Do atutów województwa zalicza się utrzymującą się wysoką pozycję przemysłu w strukturze gospodarczej, rozwój technologii informacyjnych i komunikacyjnych, a także energetyki, medycyny, motoryzacji, ochrony środowiska czy branż kreujących nowe technologie. Dynamicznie rozwija się tu sektor nowoczesnych usług biznesowych. Śląsk to także ważny ośrodek naukowy z licznymi instytucjami badawczo-rozwojowymi, co wskazuje na duży potencjał innowacyjny.

Według opinii ekspertów województwo jest na dobrej drodze, by w niedalekiej przyszłości doścignąć w rozwoju bogate regiony przemysłowe w krajach Europy Zachodniej. Aby to było jednak możliwe, konieczne jest przeprowadzenie sprawiedliwej transformacji społeczno-gospodarczej, co wymaga konsekwentnego i spójnego działania oraz zmierzenia się z licznymi wyzwaniami. **Do tej pory nie możemy mówić o sprawiedliwej transformacji na Śląsku.** Jeśli w którejś z części regionu udawano się zniwelować skutki społeczne transformacji, to głównie dlatego, że była ku temu sprzyjająca koniunktura, niskie bezrobocie i dostępność w bliskiej odległości kopalni, do których górnicy mogli się przenieść. **Nie było natomiast planu wypracowanego partycypacyjnie, dzięki któremu pracownicy i społeczność lokalne wiedzieliby, na czym stoją, i mieliby poczucie wpływu na rzeczywistość.** Zazwyczaj o likwidacji kopalni decydowano za zamkniętymi drzwiami i obwieszczano z dnia na dzień górnikom.

Wśród głównych problemów Śląska wymienia się m.in. odpływ ludności z regionu, wysokie zanieczyszczenie powietrza, dużą powierzchnię zdegradowanych i niewykorzystywanych terenów poprzemysłowych, słabsze tempo rozwoju gospodarczego w porównaniu z innymi województwami.

¹ „Program dla Śląska”, Ministerstwo Rozwoju, 2017, str. 7, https://archiwum.muir.gov.pl/media/65008/Program_dla_Slaska.pdf (dostęp 31.05.2019).

Wyzwania dla Śląska można zgrupować w trzech głównych obszarach: gospodarczym, energetycznym i społecznym. W kontekście tego raportu interesują nas szczególnie aspekty energetyczne i społeczne. **Produkcja energii na Śląsku ma zapewnić bezpieczeństwo jej dostaw dla całego kraju, co według zapowiedzi rządowych nadal ma się opierać w najbliższych dekadach na spalaniu węgla kamiennego. Stawia to pod znakiem zapytania realizację podstawowej zasady sprawiedliwej transformacji, jaką jest podanie daty odejścia od węgla**, a ponadto nie jest spójne z założeniami regionalnych programów rozwoju, które stawiają na rozwijanie innych gałęzi gospodarki oraz nowoczesną energetykę.

Aby sprawiedliwa transformacja się udała, eksperci zwracają uwagę także na „czynnik ludzki”, często pomijany w dyskusjach o gospodarczych i energetycznych innowacjach. W tym kontekście **największymi wyzwaniami wydają się być: zapotrzebowanie na pracowników z odpowiednimi kwalifikacjami zawodowymi, starzenie się społeczeństwa i odpływ ludności z regionu, niska jakość życia, mała aktywność organizacji pozarządowych w dialogu społecznym dotyczącym transformacji.**

Śląsk jest województwem o niskim poziomie bezrobocia², natomiast problemem jest jego duże zróżnicowanie przestrzenne, z najwyższym wskaźnikiem w takich miastach jak: Bytom, Piekary Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice. Występują tu też znaczne różnice rozwojowe między gminami, szczególnie na niekorzyść gmin górniczych, które gospodarczo były lub nadal są uzależnione od sektora wydobywczego. Słabo rozwinięta infrastruktura transportowa jest dużym utrudnieniem w przemieszczaniu się ludności oraz niwelowaniu różnic rozwojowych. **W województwie brakuje osób o odpowiednich kwalifikacjach zawodowych dostosowanych do obecnego i przyszłego zapotrzebowania.** Z jednej strony chodzi tutaj o problem braku siły roboczej, co częściowo jest niwelowane imigracją zarobkową pracowników zza wschodniej granicy, z drugiej strony brak jest wystarczającej oferty kształcenia zawodowego oraz wsparcia procesu przekwalifikowania się pracowników. Według badania zrealizowanego na zlecenie władz województwa w 2016 r. największe deficyty wykwalifikowanych pra-

owników dotyczą następujących branż: przetwórstwo przemysłowe, budownictwo, transport i gospodarka magazynowa, informacja i komunikacja, działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, opieka zdrowotna i pomoc społeczna, handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych³. Z kolei deficyty prognozowane na najbliższe lata będą dotyczyły również takich branż jak: wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych, dostawa wody, gospodarowanie ściekami i odpadami, działalność związana z rekultywacją⁴. Wspomniane badanie, a także „Barometr zawodów” Wojewódzkiego Urzędu Pracy wskazują, że w regionie brakuje fachowców i specjalistów z klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego. Warto tu również wspomnieć, że **województwo charakteryzuje się jednym z najniższych w kraju współczynników aktywności zawodowej, szczególnie mężczyzn po 50 roku życia**, czyli grupy korzystającej ze świadczeń emerytalnych dedykowanych branży wydobywczej. Zjawisko to pojawiło się po 1990 r. i jest nasilone w regionach o początkowo dużym zatrudnieniu w górnictwie, w których nie rozwinięto w wystarczającym stopniu alternatywnych sektorów gospodarki. Według ekspertów niska aktywność zawodowa rzutuje na przyszłość Śląska – jej efektem może być obniżenie dynamiki rozwoju gospodarczego oraz konkurencyjności regionu, jeśli to zjawisko nie zostanie zrównoważone np. imigracją spoza regionu⁵.

Jednym z największych wyzwań dla Śląska jest poprawa jakości życia jego mieszkańek i mieszkańców. Według opracowanego przez Komisję Europejską w 2016 r. Europejskiego Indeksu Rozwoju Społecznego województwo znalazło się na 250 pozycji (ostatnie w Polsce) spośród 272 badanych regionów. Mowa tutaj o takich czynnikach jak: dostęp do usług medycznych, stan zdrowia, bezpieczeństwo, jakość środowiska naturalnego, dostęp do wiedzy, komunikacji i edukacji, poziom zaufania do instytucji publicznych, przestrzeganie praw obywatelskich. Pod względem zanieczyszczenia środowiska, szczególnie powietrza, Śląsk zajmuje we wspomnianym rankingu ostatnie miejsce⁶. **Bardzo zła jakość powietrza związana jest przede wszystkim z niską emisją**, to jest zanieczyszczeniami pochodzącymi z domowych pieców grzewczych i lokal-

2 W marcu 2019 r. wynosilo ono 4,4%. Za: „Biuletyn statystyczny województwa śląskiego I kwartał 2019 r.”, <https://katowice.stat.gov.pl/opracowania-bezace/komunikaty-i-biuletyny/inne-opracowania/biuletyn-statystyczny-wojewodztwa-slaskiego-i-kwartał-2019-r-3,35.html> (dostęp 30.05.2019).

3 „Prognoza potrzeb rynku pracy województwa śląskiego w kontekście branż i zawodów, w których do roku 2022 wystąpi deficyt wykwalifikowanych pracowników i dla których niezbędne będzie tworzenie CKZiU”, https://rpo.slaskie.pl/czytaj/oceny_i_analazy (dostęp 30.05.2019).

4 jw.

5 „Od restrukturyzacji do trwałego rozwoju. Przypadek Górnego Śląska”, Maciej Bukowski, Aleksander Śniegocki, Zofia Wetmańska, Fundacja WWF Polska i WiseEuropa – Fundacja Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych i Europejskich, 2018, str. 11, <http://wise-europa.eu/2018/11/29/od-restrukturyzacji-do-trwalego-rozwoju-przypadek-gornego-slaska/> (dostęp 30.05.2019).

6 European Social Progress Index, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress (dostęp 30.05.2019).

Imielin, fot. Jakub Szafrński

nych kotłowni węglowych, a także transportu spalinywego. Światowa Organizacja Zdrowia podała w 2018 r., że 36 z 50 najbardziej zanieczyszczonych pyłami PM2.5 miast w Europie leży w Polsce, z czego 13 znajduje się w województwie śląskim. Wśród miast o najwyższym wskaźniku zanieczyszczenia były: Żywiec, Rybnik, Pszczyna, Godów, Wodzisław Śląski⁷.

Zła jakość powietrza oraz ogólnie zły stan środowiska przyrodniczego nie zachęcają do osiedlania się na Śląsku. **Od kilkunastu lat obserwowany jest spadek liczby mieszkańców.** Proces depopulacji, czyli odpływu ludności z regionu, oraz zjawisko starzenia się społeczeństwa to kolejne kluczowe wyzwanie. Zgodnie z prognozami Głównego Urzędu Statystycznego do 2030 r. udział osób w wieku produkcyjnym (15-64 lata) na Śląsku spadnie do 62%. Będzie to odczuwalne szczególnie w gminach górniczych, gdzie przewiduje się zmniejszenie liczby ludności o 8,5%.

Natomiast w gminach niegórnictwa prognozuje się spadek o 2,7%, podobnie jak w innych regionach Polski. Eksperci alarmują, że liczba mieszkańców obniży się najbardziej w dotkniętych restrukturyzacją górnictwa węgla kamiennego podregionach katowickim i sosnowieckim. Z kolei pozostanie bez zmian na obszarach, które nie będą przechodzić transformacji, jak podregion tyski czy bielski⁸. Pomóc w odwróceniu tego trendu może tworzenie atrakcyjnych miejsc pracy poza sektorem wydobywczym oraz poprawa poziomu życia w regionie, tak aby Śląsk był miejscem, w którym młode pokolenia chcą mieszkać i pracować.

Najważniejsze wyzwania społeczne dla Śląska są tożsame z najważniejszymi wyzwaniami dla sprawiedliwej transformacji. Wszystkie one powinny być uwzględnione w tworzonej wizji transformacji oraz potraktowane priorytetowo zarówno w planowaniu, jak i realizacji strategii regionalnych i rządowych.

⁷ „Five things we learned from the world’s biggest air pollution database”, <https://unearthed.greenpeace.org/2018/05/02/air-pollution-cities-worst-global-data-world-health-organisation/> (dostęp 30.05.2019).

⁸ „Od restrukturyzacji do trwałego rozwoju...”, dz. cyt., str. 28-35.

II. PERSPEKTYWA STRONY SPOŁECZNEJ

- ▶ Regionalne organizacje społeczne na Śląsku jako pierwsze wprowadziły do debaty tematykę sprawiedliwej transformacji.
- ▶ Organizacje obywatelskie są przeciwne planom otwierania nowych kopalń na Śląsku.
- ▶ W dyskusję o sprawiedliwej transformacji są też aktywnie zaangażowane związki zawodowe.
- ▶ Według strony społecznej najważniejsze aspekty sprawiedliwej transformacji to: ochrona klimatu i środowiska naturalnego, uwzględnienie głosów i interesów lokalnych społeczności oraz wsparcie dla pracowników tracących zatrudnienie i pomoc w przekwalifikowaniu się.
- ▶ Zdaniem strony społecznej odejście od węgla jest nieuchronne.

Działania strony społecznej

Stowarzyszenie BoMiasto i inicjatywy społeczne

Jedną z pierwszych inicjatyw strony społecznej popularyzujących temat sprawiedliwej transformacji na Śląsku była konferencja „Katowice 2050. Sprawiedliwa transformacja”, zorganizowana w marcu 2018 r. w Katowicach przez Stowarzyszenie BoMiasto oraz Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć⁹. Wydarzenie to można uznać za rozpoczęcie społecznej debaty o tym, czy taka transformacja na Śląsku jest możliwa. Ekspertki z Polskiej Zielonej Sieci, Instytutu Badań Strukturalnych, Forum Energii, Regionalnego Centrum Analiz i Planowania Strategicznego Urzędu Marszałkowskiego oraz prezydent Wodzisławia Śląskiego zastanawiali się wspólnie, dokąd prowadzi obecny kształt transformacji przemysłowej i w jaki sposób zaplanować proces całkowitego odej-

ścia od wydobycia węgla, by był on sprawiedliwy społecznie. Próbowano znaleźć odpowiedzi na ważne pytania, m.in. czy otwieranie nowych kopalń węgla leży w interesie lokalnych społeczności i czy odchodzenie od węgla jest dla Śląska zagrożeniem, koniecznością czy szansą. Konferencja była też okazją do zainteresowania tematem sprawiedliwej transformacji lokalnych samorządowców.

Z perspektywy strony społecznej innym ważnym wydarzeniem dla tematu sprawiedliwej transformacji był Społeczny Szczyt Klimatyczny w Katowicach, towarzyszący Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (COP24) w grudniu 2018 r. Złożył się na niego szereg różnorodnych wydarzeń publicznych odbywających się poza strefą eksterytorialną COP24, na których swój głos prezentowali miejscy aktywiści i aktywistki, organizacje pozarządowe oraz mieszkańcy i mieszkanki Śląska. Efektem warsztatów Zielone Laboratorium Idei okazał się manifest społeczny „Zielona przyszłość Śląska”, w którym obywatele i obywatelki domagają się zmiany systemu energetycznego w Polsce oraz „nowej, spójnej polityki energetycznej, która opiera się na szerokim dialogu społecznym: obywateli, ekspertów, naukowców, aktywistów i samorządowców”¹⁰. Dyskusja o sprawiedliwej transformacji podczas Społecznego Szczytu odbywała się w szerszym kontekście zmian klimatu i międzynarodowych wysiłków, by zatrzymać kryzys klimatyczny. Udział w niej wzięli również eksperci Głównego Instytutu Górniczo-Technologicznego Euro-Centrum w Katowicach oraz „speakerzy klimatyczni” (climate speakers) związani z projektem The Climate Reality Project.

W Parku Naukowo-Technologicznym tematem transformacji zajmujemy się już od jakiegoś czasu, ale właśnie z takiego bardzo inżynierskiego, technologicznego punktu widzenia. I od jakiegoś czasu zauważyłem, że umyka nam kontekst społeczny, umyka nam kontekst socjologiczny, umyka kontekst psychologiczny i umyka aspekt ekologiczny. Takie bardzo technokratyczne

⁹ „Sprawiedliwa transformacja. Katowice 2050”, <http://bomiasto.pl/sprawiedliwa-transformacja-katowice-2050/> (dostęp 20.05.2019).

¹⁰ Manifest „Zielona przyszłość Śląska”, <http://bomiasto.pl/manifest-zielona-przyszlosc-slaska/> (dostęp 30.05.2019).

podejście do tematu powoduje, że te elementy umykają. Poprzez ten cykl debat, które prowadzimy, ugruntowała się we mnie myśl, że potrzebujemy wieloaspektowego spojrzenia na sprawę. Stąd też jeśli teraz organizujemy spotkania, piszemy manifesty, to zbieramy ekspertów właśnie z różnych dziedzin". Patryk Białas, prezes Stowarzyszenia BoMiasto, dyrektor Centrum Innowacji i Kompetencji w Parku Naukowo-Technologicznym Euro-Centrum w Katowicach, radny miasta Katowice

Na początku 2019 r. Stowarzyszenie BoMiasto zainicjowało utworzenie Śląskiego Ruchu Klimatycznego, dla którego jednym z priorytetów jest sprawiedliwa transformacja. Ruch zorganizowany jest w kilka podgrup tematycznych, które pracują nad różnymi formami działań edukacyjnych, kampanijnych i rzeczniczych¹¹.

“ *Chcemy zbudować na Śląsku ruch klimatyczny, dla którego jednym z priorytetów będzie właśnie sprawiedliwa transformacja. Od Szczytu Klimatycznego pracujemy z grupą kilkudziesięciu osób, dosyć regularnie spotykając się i mówiąc o tym, co możemy zrobić i jakiego rodzaju działania podjąć. To jest oddolna, demokratyczna inicjatywa. Powołaliśmy dziewięć grup roboczych i obecnie definiujemy swoją tożsamość. Uważam, że w perspektywie kilku miesięcy będziemy gotowi na to, żeby przeprowadzić oddolną zmianę i wywierać presję na politykach do wprowadzenia tych zmian w życie".* Patryk Białas, prezes Stowarzyszenia BoMiasto, dyrektor Centrum Innowacji i Kompetencji w Parku Naukowo-Technologicznym Euro-Centrum w Katowicach, radny miasta Katowice

Zaangażowanie organizacji i ruchów społecznych z Imielina

O sprawiedliwej transformacji mówią również mieszkańcy i mieszkanki Imielina, sprzeciwiający się planom wydobywania węgla kamiennego z nowego złoża Imielin-Północ. Dzięki wsparciu Polskiej Zielonej Sieci w 2018 r. przedstawiciele Stowarzyszenia Zielony Imielin uczestniczyli w dwóch spotkaniach roboczych Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji w Brukseli. Na pierwszym spotkaniu przedstawili wpływ kopalni na degradację lokalnego środowiska i terenów mieszkalnych na terenie miasta oraz wyrazili swoje obawy i sprze-

ciw wobec inwestycji, które nie znajdują poparcia wśród lokalnej społeczności. Na drugim spotkaniu Platformy wystąpili w ramach panelu poświęconego udziałowi lokalnych społeczności w procesach przemian regionów górniczych. Prezentując głos społecznego zaangażowania w transformację, aktywiści z Imielina podjęli działania również w czasie COP24 w Katowicach. W związku z wizytami w Imielinie tuż przed COP24 zagranicznych dziennikarzy i reporterów zajmujących się tematem transformacji na Śląsku oraz międzynarodowej pielgrzymki Climate Pilgrimage temat sprawiedliwej transformacji wybrzmiał w polskiej i zagranicznej debacie publicznej.

Związki zawodowe

Sprawiedliwa transformacja to temat, którym związki zawodowe zajmują się już od lat 90-tych, a efektem ich długoletniej działalności w tym zakresie jest fakt, że koncepcja ta stała się jednym z najważniejszych założeń paryskiego porozumienia klimatycznego, również dzięki wsparciu organizacji społeczeństwa obywatelskiego i sektora prywatnego. Według Międzynarodowej Konfederacji Związków Zawodowych „ponad dziesięcioletnie orędownictwo (związków zawodowych - przyp. autorki) w negocjacjach dotyczących klimatu i środowiska zaowocowało uznaniem aspektów społecznych jako integralnej części kształtowania polityki oraz planowania i wdrażania działań na rzecz klimatu”¹². Sprawiedliwa transformacja jest określona szerzej w obowiązujących na całym świecie wytycznych Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP). Związki zawodowe są twórcami pojęcia oraz założeń samej koncepcji sprawiedliwej transformacji, które wykuwały się w regionach przechodzących przeobrażenia przemysłu. Celem związków było wypracowanie sposobów odciążenia pracowników od ponoszenia kosztów tych zmian.

Na Śląsku bardzo aktywne w tej tematyce jest Porozumienie Związków Zawodowych „KADRA”, które jest członkiem organizacji industriAll – European Trade Union oraz industriAll Global Union. Dzięki członkostwu w międzynarodowych strukturach uczestniczy w procesach związanych z tematem sprawiedliwej transformacji. Wraz z zagranicznymi partnerami PZZ „KADRA” było szczególnie zaangażowane w popularyzację tej koncepcji w związku z negocjacjami klimatycznymi w Katowicach w 2018 r. Przewodnicząca Forum Związków Zawodowych¹³, Dorota Gardias, na konferencji dla związków mówiła wówczas o znaczeniu sprawiedliwej transformacji i godnej pracy:

11 Śląski Ruch Klimatyczny, <https://www.facebook.com/slaskiruchklimatyczny/> (dostęp 30.05.2019).

12 „Sprawiedliwa transformacja - w którym miejscu jesteśmy i jakie będą kolejne kroki? Przewodnik po strategiach krajowych i międzynarodowym zarządzaniu klimatem”, Międzynarodowa Konfederacja Związków Zawodowych, 2017, str. 6, https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc_climate_justice_frontline_briefing_2017_polish.pdf (dostęp 30.05.2019).

13 PZZ „KADRA” jest sygnatariuszem Forum Związków Zawodowych.

„Naszym życzeniem jest, aby transformacja w związku z przeciwdziałaniem zmianom klimatu była sprawiedliwa, a także służyła wszystkim pracownikom. To muszą być proste narzędzia, łatwe w użyciu rozwiązania i muszą być one oparte na zasadach współpracy, szczególnie ze związkami zawodowymi, powinny bazować na realiach krajowych i na dobrej wierze oraz zaufaniu”¹⁴.

Analizy i raporty

Ważnym przyczynkiem do wprowadzania pojęcia sprawiedliwej transformacji na Śląsku do debaty publicznej są z perspektywy strony społecznej analizy i raporty przygotowywane na zlecenie lub przez ekspertów i ekspertki międzynarodowych organizacji zrzeszających związki zawodowe, instytucji międzynarodowych typu Międzynarodowa Organizacja Pracy, think-tanków ekonomicznych, organizacji pozarządowych i naukowych. Publikacje te przedstawiają transformację z bardzo szerokiej perspektywy, uwzględniając zarówno aspekty środowiskowe (w tym szczególnie polityki klimatyczne), infrastrukturalne, technologiczne, społeczne, jak i prognostyczne (perspektywy i wizje rozwoju). W kontekście Śląska na uwagę zasługują następujące publikacje:

- ▶ *Górnictwo - węglowa przyszłość czy sprawiedliwa transformacja?* (Koalicja Klimatyczna)¹⁵ – autorzy przedstawiają wyzwania stojące przed sektorem górnictwa węgla kamiennego i całym Śląskiem oraz możliwości przeprowadzenia transformacji niskoemisyjnej, która byłaby sprawiedliwa społecznie i korzystna z ekonomicznego punktu widzenia;
- ▶ *Od restrukturyzacji do trwałego rozwoju. Przypadek Górnego Śląska* (Fundacja WWF Polska i WiseEuropa – Fundacja Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych i Europejskich)¹⁶ – raport przedstawia, w jaki sposób Górny Śląsk może stać się modelem przykładowym sprawiedliwej transformacji regionu górniczego w nowoczesny region przemysłowo-usługowy;
- ▶ *Sprawiedliwa transformacja węglowa w regionie śląskim* (Instytut Badań Strukturalnych)¹⁷ – autorzy pokazują, jak ułatwić dostosowanie się do zmian, które będą zachodzić na rynku pracy w wyniku transformacji niskoemisyjnej.

Wizja sprawiedliwej transformacji

Wciąż niewiele organizacji i ruchów społecznych na Śląsku miało okazję poznać koncepcję sprawiedliwej transformacji. Temat jest nowy i wymaga większej popularyzacji w regionie. Lokalnej stronie społecznej pomagają w tym takie organizacje jak Polska Zielona Sieć i Fundacja WWF Polska, które w dużej mierze skupiają się na pracy z decydentami i śledzeniu procesu politycznego w Polsce i Unii Europejskiej. Poniżej przedstawiamy głosy tych organizacji i ruchów ze Śląska, które w swojej działalności odwołują się do koncepcji sprawiedliwej transformacji, m.in. Stowarzyszenia BoMiasto, Śląskiego Ruchu Klimatycznego, społeczności lokalnych z Imielina i Mysłowic czy Porozumienia Związków Zawodowych „KADRA”.

Ruchy społeczne, organizacje pozarządowe i związki zawodowe kładą nacisk na różne aspekty sprawiedliwej transformacji, natomiast jest generalna zgoda co do tego, co ona oznacza.

Strona społeczna zwraca uwagę szczególnie na następujące kwestie:

- ▶ ochronę klimatu i środowiska naturalnego,
- ▶ uwzględnienie głosów i interesów lokalnych społeczności,
- ▶ wsparcie dla pracowników tracących zatrudnienie i pomoc w przekwalifikowaniu się.

Ochrona klimatu i środowiska naturalnego

Stowarzyszenie BoMiasto i Śląski Ruch Klimatyczny wyraźnie podkreślają, że odejście od węgla jest nieuchronne. Szczególne znaczenie ma tutaj konieczność zdecydowanego i szybkiego ograniczenia emisji gazów cieplarnianych z sektora energetycznego i przemysłowego. Według Patryka Białasa, prezesa Stowarzyszenia BoMiasto, *„sprawiedliwa transformacja jest bez wątpienia ważnym elementem polityki klimatycznej i nie ma znaczenia, czy to globalnej, krajowej czy lokalnej”*. W jego przekonaniu Śląsk powinien iść w stronę odnawialnych i rozproszonych źródeł energii:

„Bardzo często sprawiedliwą transformację sprowadza się do zamykania kopalni. Tymczasem to nie jest tylko i wyłącznie problem kopalni, to jest problem w ogóle przestarzałego

14 „COP24 w Katowicach – związki zawodowe i otwarcie konferencji”, PZZ „KADRA”, <http://www.kadra.org.pl/cop24-w-katowicach-zwiazki-zawodowe-i-otwarcie-konferencji/> (dostęp 30.05.2019).

15 „Górnictwo - węglowa przyszłość czy sprawiedliwa transformacja?”, dr Michał Wilczyński i Bartłomiej Derski, Koalicja Klimatyczna, 2017.

16 „Od restrukturyzacji do trwałego rozwoju...”, dz. cyt.

17 „Sprawiedliwa transformacja węglowa w regionie śląskim. Implikacje dla rynku pracy”, Daniel Kiewra, Aleksander Szpor, Jan Witajewski-Baltwiks, Instytut Badań Strukturalnych, 2019, http://ibs.org.pl/app/uploads/2019/05/IBS_Research_Report_02_2019.pdf (dostęp 30.05.2019).

systemu energetycznego, przestarzałego w sensie technologicznym, bo ciągle opartego na węglu, ale też przestarzałego w sensie modelu zarządzania i stopnia centralizacji. U nas w Polsce buduje się kilka dużych bloków węglowych, tymczasem trendy na świecie są takie, że energetyka powinna być oparta o źródła odnawialne. To jest jedna rzecz, a druga – powinna być oparta o źródła rozproszone. Dzisiaj znacznie bezpieczniej jest dla systemu, jeżeli jest on właśnie rozproszony, czyli oparty o mikroźródła rozproszone, lokalnie wytwarzającą energię. Jest to też bardziej sprawiedliwe”.

Manifest społeczny „Zielona przyszłość Śląska” z grudnia 2018 r., stworzony przez zaangażowanych mieszkańców i mieszkanki regionu, choć jest dokumentem aspiracyjnym, to jednocześnie wyraża ważny głos strony społecznej, wzywający do działań na rzecz ochrony klimatu. To mocne opowiedzenie się za nowym systemem energetycznym – bez paliw kopalnych, ubóstwa energetycznego i degradacji środowiska naturalnego – do którego ma doprowadzić właśnie sprawiedliwa transformacja. Zaprezentowane w nim stanowisko łączy interes środowiska z interesem społeczeństwa, co jest istotne w prowadzeniu narracji na temat transformacji.

Według twórców manifestu spójna polityka energetyczna powinna opierać się na m.in.:

- ▶ szerokim dialogu społecznym: obywateli, ekspertów, naukowców, aktywistów i samorządowców,
- ▶ energetyce obywatelskiej,
- ▶ ograniczaniu ubóstwa energetycznego wraz z utworzeniem systemu wsparcia dla osób nim zagrożonych,
- ▶ efektywności energetycznej,
- ▶ wspieraniu rozwoju nowoczesnych odnawialnych technologii energetycznych,
- ▶ walce z niską emisją.

Manifest „Zielona przyszłość Śląska”

My, mieszkańcy Śląska, jesteśmy świadomi naszej wspólnej odpowiedzialności za zmiany klimatu, a także potrzeby działań na poziomie lokalnym i regionalnym. Nie mamy czasu, dlatego apelujemy:

My, mieszkańcy Śląska, domagamy się czystego powietrza, czystej wody, czystej energii i więcej zieleni w naszych miastach. Chcemy sprawiedliwej transformacji energetycznej, społecznej, środowiskowej i gospodarczej, bez paliw kopalnych, ubóstwa energetycznego i degradacji środowiska naturalnego.

Śląsk odgrywa ważną rolę w historii Polski oraz Europy jako jedno z miejsc, w których tworzyła się rewolucja przemysłowa. Czas by to tu odbyła się kolejna rewolucja, tym razem klimatyczna.

Potrzebujemy zmiany systemu energetycznego w Polsce i żądamy nowej, spójnej polityki energetycznej, która opiera się na szerokim dialogu społecznym: obywateli, ekspertów, naukowców, aktywistów i samorządowców.

W trosce o nasz wspólny dom – planetę Ziemię – domagamy się:

- ▶ energetyki obywatelskiej stanowiącej fundament transformacji energetycznej w Polsce i odejścia od paliw kopalnych w kierunku energetyki opartej na źródłach odnawialnych i rozproszonych;
- ▶ błękitnego nieba nad Śląskiem – przygotowania długofalowego planu ogrzewania i ograniczenia zanieczyszczenia powietrza;
- ▶ odpowiedzialnej polityki klimatycznej – stabilnego poziomu podatków i prawa lokalnego;
- ▶ opracowania systemu wsparcia społecznego w zakresie ubóstwa energetycznego;
- ▶ opracowania i wdrożenia koncepcji edukacji ekologicznej – obejmującej od najmłodszych lat: kształtowanie aktywnych postaw obywatelskich, zasady zrównoważonego rozwoju, podstawowe prawa człowieka i zwierząt oraz przeciwdziałanie zmianom klimatu;
- ▶ stworzenia mechanizmów ograniczających import używanych samochodów wysokoemisyjnych;
- ▶ powstania sprawnej sieci transportu publicznego: wszystkie pojazdy bezemisyjne, a transport publiczny bezpłatny;
- ▶ powszechnej termomodernizacji budynków oraz poprawy efektywności energetycznej w przemyśle i usługach;
- ▶ *zero waste policy* – więcej recyklingu i rozsądnej utylizacji odpadów;
- ▶ wspierania rozwoju tańszych nowoczesnych technologii energetycznych¹⁸.

Również dla Porozumienia Związków Zawodowych „KADRA” temat ochrony klimatu jest istotny, co wpisuje się w ogólnoswiatowy trend narracji związków zawodowych. Polskie centrale związków zawodowych (Solidarność, OPZZ, Forum Związków Zawodowych) także współpracują od lat w obszarze polityki klima-

¹⁸ Manifest „Zielona przyszłość Śląska”, dz. cyt.

tycznej, a w 2018 r. zawiązały Międzyzwiązkowy Komitet ds. Polityki Klimatycznej. Redukcja emisji gazów cieplarnianych oraz transformacja energetyczna są przez związki uznane za ważne, niemniej akcentują one konieczność szczególnego uwzględnienia ograniczeń wynikających ze specyfiki narodowej gospodarki, możliwości społeczno-gospodarczych oraz przestrzegania praw pracowniczych.

Uwzględnienie głosów i interesów lokalnych społeczności

Nie da się przeprowadzić sprawiedliwej transformacji, jeśli w regionie podejmowane są inwestycje, wobec których nie ma zgody lokalnych społeczności. Przykładem takiej sytuacji na Śląsku są protesty mieszkańców i mieszkanki Imielina oraz Mysłowic. O oporze społeczności Imielina stało się głośno w polskich i światowych mediach w grudniu 2018 r., kiedy uwaga świata zwrócona była na Katowice i konferencję klimatyczną COP24. Wówczas za sprawą międzynarodowego zainteresowania oraz obecności przedstawicieli organizacji z Imielina na wydarzeniach towarzyszących COP24 nagłośnione zostały ich protesty i działania wobec planów rozbudowy kopalni.

“ Akcja Ratujmy Imielin powstała w 2017 r. W październiku było spotkanie burmistrza z mieszkańcami na temat wydobycia ze złoża Imielin-Północ i na tym spotkaniu zostały pokazane potencjalne zagrożenia. Byliśmy tam z sąsiadami, wracając wiedzieliśmy, że coś trzeba zrobić, aby ludziom uświadomić, czym grozi to przedsięwzięcie. I w zasadzie po tym spotkaniu podjęliśmy taką inicjatywę, aby aktywizować, motywować Urząd Miasta do tego, żeby podejmował konkretne działania związane z oceną raportu oddziaływania na środowisko, z analizą tych zagrożeń, które zostały pokazane, z próbą komunikacji z kopalnią. Spotkaliśmy się ze stowarzyszeniami Zielony Imielin i Granice Natury właśnie u burmistrza. Założenie od razu było takie, żeby po prostu wspierać się. Oczywiście na początku nie było to proste, ale dość szybko doszliśmy do konsensusu i zaczęliśmy wspólnie działać”. Grażyna Marzec, Akcja Ratujmy Imielin

W Imielinie lokalne organizacje od 2017 r. protestują przeciwko planowanemu uruchomieniu wydobycia węgla ze złoża Imielin-Północ przez kopalnię Piast-Ziemowit, należącą do Polskiej Grupy Górniczej. Powodem sprzeciwu jest ryzyko szkód górniczych ze względu na planowane wydobycie węgla na kilku płytkich pokładach najtańszą, agresywną metodą „na zawal stropu”

na głębokości 180 metrów. Według ekspertyz doprowadzi to do znacznych odkształceń terenu i obniżenia jego powierzchni o 6 metrów, co przekłada się na ryzyko zniszczeń domów. Oprócz zagrożenia dla domostw, eksploatacja niesie również ryzyko uszkodzenia zbiorników wodnych, a także infrastruktury drogowej, wodociągowej i gazociągowej, która nie jest zabezpieczona przed szkodami górniczymi. Rachunek potencjalnych zysków oraz kosztów społecznych i środowiskowych przemawia zdecydowanie przeciwko tej inwestycji. Mieszkańcy i samorząd Imielina uczestniczą obecnie w postępowaniu dotyczącym wydania decyzji środowiskowej dla przedsięwzięcia przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Warszawie, po tym jak Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach wydała decyzję niekorzystną dla lokalnej społeczności. Ich zdaniem, które podzielają eksperci, przedstawiony przez inwestora raport oddziaływania na środowisko jest niepełny i pomija wiele istotnych czynników. Niestety głos społeczności nie jest uwzględniany przez Polską Grupę Górniczą, która nie spotkała się w sprawie rozbudowy kopalni z mieszkańcami. Inwestor nie uwzględnił w całym procesie również opinii lokalnego samorządu, a jedynie poinformował go w czerwcu 2017 r. o planach rozbudowy kopalni.

“ W ciągu półtora roku od rozpoczęcia działań strony społecznej sprawa Imielina stała się rozpoznawalna w środowisku związanym z energetyką, górnictwem i ekologią jako przykład obywatelskiego niepostuszeństwa, konsolidacji społecznej i symbol transformacji energetycznej Górnego Śląska”. Alicja Zdziechiewicz, Stowarzyszenie Zielony Imielin

“ Jak twierdzą naukowcy, tego węgla w Polsce, który optaca się wydobywać, starczy nam na góra 15-20 lat. Grozi nam nieuchronne odejście od węgla. Musimy się do tego dobrze przygotować, trzeba stworzyć plan, strategię, można to dobrze zorganizować i w miarę bezboleśnie przeprowadzić. Najważniejsi dla mnie są w tym ludzie”. Tomasz Lamik, były radny miasta Imielin, członek Stowarzyszenia Nasz Imielin

Podobna sytuacja – braku jakichkolwiek konsultacji i kontaktu ze strony inwestora ze stroną społeczną oraz spotykaniu się stron tylko na drodze postępowania administracyjnych – ma miejsce w Mysłowicach. Tutaj kwestią sporną są plany rozbudowy kopalni węgla kamiennego przez Tauron Wydobycie SA Zakład Górniczy Sobieski pod dzielnicami Kosztowy i Dzieńkowice, graniczącymi

od południa z Imielinem. Do tych złóż inwestor chce dostać się przez istniejącą w Jaworznie kopalnię, a eksploatacja ma być prowadzona, podobnie jak w złożu Imielin-Północ, metodą „na zawal”¹⁹. Pomimo że plany spółki nie przewidują prowadzenia prac pod budynkami mieszkalnymi, mieszkańcy obawiają się kumulacji oddziaływania eksploatacji z trzech złóż oraz skutków starej eksploatacji na tym obszarze (zakończonych pod koniec lat 20-tych XX wieku), bowiem tereny mieszkalne nie są zabezpieczone przed szkodami górniczymi.

“ Z raportów oddziaływania na środowisko dowiedzieliśmy się, jak inwestor widzi te szkody, które tutaj mają wystąpić. Musimy wziąć poprawkę na to, że ich prognozy nie będą skrajne. Raporty przewidują, że będą tu obniżenia, zapadliska, podtopienia, zmiany stosunków wodnych, wstrząsy itd. To nas przeraziło, bo skoro jest już napisane w raporcie, co się będzie działo, to chyba mamy się czego bać. Dowiedzieliśmy się, że najbardziej niebezpieczne są deformacje nieciągnięte terenu, które powstają nagle i nie da się przed nimi zabezpieczyć budynków. Obawiamy się, gdyż będą też kumulować się działania z innych kopalń, bo tutaj są trzy złoża, po które sięgają trzy podmioty. My, na obecnym etapie, chcemy się spotkać z inwestorem (ZG Sobieski - przyp. autorki), który nie jest do tego skory. Chcemy dowiedzieć się, jak ta sprawa się przedstawia, chcemy realnej oceny, chcemy przedstawić swoje oczekiwania i chcemy wiedzieć, gdzie aktualnie są prowadzone prace przygotowawcze, czy już się coś zaczęło”. Natalia Głombek, Stowarzyszenie Nasza Ziemia, Mysłowice

Szczególne obawy mieszkańców Mysłowic wzbudzają plany wydobywania węgla w złożach Brzezinka 1 (Tauron Wydobywanie SA ZG Sobieski) i Imielin-Północ (Polska Grupa Górnicza). Raport oddziaływania na środowisko pokazuje, jakie szkody górnicze mogą stać się udziałem tego regionu – są to zapadliska, obniżenia terenu, podtopienia, zmiany stosunków wodnych i wstrząsy. Brakuje tu gotowości zarówno spółki Tauron, jak i Polskiej Grupy Górniczej do skonfrontowania się z tymi prognozami podczas spotkania z mieszkańcami. Stowarzyszenie Nasza Ziemia bezskutecznie odwoływało się od decyzji środowiskowej wydanej na eksploatację złoża Brzezinka 1 przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska (RDOŚ), najpierw do Generalnej Dyрекcji Ochrony Środowiska, a następnie do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. Obecnie sprawę rozpatruje Naczelny Sąd Administracyjny, który ma wydać wyrok dopiero

na koniec 2019 r., a wiadomo, że kopalnia Sobieski jest już zaawansowana w pracach przygotowawczych do wydobywania. Stowarzyszenie wnioskowało również do RDOŚ o otwartą rozprawę administracyjną, niestety też bezskutecznie. W ciągu kilku lat postępowań administracyjnych strona społeczna zwracała także uwagę m.in. na niewłaściwie przygotowane inwentaryzacje przyrodnicze i niezgodności inwestycji z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego, co jednak było bagatelizowane. Jak podkreśla Tomasz Wrona ze Stowarzyszenia Nasza Ziemia, raporty oddziaływania na środowisko zawierały wiele luk, były przygotowane nierzetelnie i dopiero pod wpływem m.in. uwag Stowarzyszenia były uzupełniane przez inwestora.

Sytuacja społeczności z Imielina i Mysłowic pokazuje, że **zwykli obywatele są często bezradni i pozostawieni sami sobie w walce o godne warunki życia oraz ochronę środowiska**. Ich postulaty nie są uwzględniane ani przez organy administracyjne, ani państwowe spółki działające w regionie. Okazuje się, że plany rządowe zawarte w „Programie dla sektora górnictwa węgla kamiennego w Polsce” są wprost sprzeczne z wolą lokalnych społeczności, a zamiast dialogu i uczciwego szukania kompromisów mamy do czynienia z konfrontacją.

“ Według mnie nastąpi schyłek węgla. Tak dalej być nie może ze względu na klimat. Ten proces odchodzenia od węgla będzie w Unii przyspieszać. Musimy się liczyć ze skutkami długofalowymi (zmianami klimatu - przyp. autorki) i z tym, że węgiel nie jest przyszłością dla naszego regionu. Obawiam się, że transformacja pójdzie nie w tym kierunku, co trzeba. Obawiam się, że będzie to tylko restrukturyzacja tych terenów pogórnicznych, ewentualnie środki dla osób, które muszą odejść od górnictwa. Tu trzeba podjąć odważną decyzję odejścia od węgla. A tymczasem kopalnia Ziemowit zapewnia, że jak sięgnie po złoża Imielin-Północ, to żywotność kopalni będzie przedłużona do 2068 r. Obawiam się, żeby te pieniądze na transformację nie zostały zaprzepaszczone. Transformacja to odchodzenie od węgla, ma być sprawiedliwa, ma być gospodarcza, społeczna, energetyczna. Odchodzenie od węgla będzie bardzo trudne, będą sprzeciwy społeczne i duże koszty technologii. Powinna być tu jasno określona przyszłość, ale też nie tak, że od razu zamykamy kopalnie. Ten proces musi być długotrwały, długofalowy, przemyślany, mądry i nie może stawiać na węgiel, bo to nie jest przyszłość”. Natalia Głombek, Stowarzyszenie Nasza Ziemia, Mysłowice

19 „Mysłowice: Mieszkańcy Dzieńkowic i Kosztów nie chcą kopalni”, Dziennik Zachodni, 12.07.2017, <https://dziennikzachodni.pl/myslowice-mieszkanicy-dzieckowic-i-kosztow-nie-chca-kopalni/ar/12260896> (dostęp 30.05.2019).

Tory kolejowe na trasie Imielin-Chetm Śląski – zdewastowane na skutek szkód górniczych, fot. Przemysław Zdziechiewicz (XI 2018)

Wsparcie dla pracowników tracących zatrudnienie

Dla związków zawodowych **w procesie transformacji najważniejsze jest, aby zmiany nie odbywały się kosztem pracowników**, bo zazwyczaj pracownicy nie uznają zamykania kopalni i zakładów za sprawiedliwy proces. Grzegorz Trefon z Porozumienia Związków Zawodowych „KADRA” mówi o złych doświadczeniach transformacji po 1989 r., kiedy likwidowało się wiele zakładów pracy w jednym miejscu i to wywoływało poważne problemy, takie jak bezrobocie strukturalne, a wiele regionów nie potrafiło sobie poradzić ze zmianami. Dlatego związki zawodowe postulują *„przygotowanie dla tych regionów w transformacji wsparcia w postaci stymulowania rozwoju nowej aktywności gospodarczej z korzyścią dla pracowników, którzy powinni przechodzić do nowych zakładów pracy”*. Konieczne jest **tworzenie nowych miejsc pracy i zapewnienie odpowiedniej ochrony socjalnej** w różnych formach, w szczególności uzgodnionych w negocjacjach na poziomie zakładowym. Doświadczenia pokazały, że najbardziej skuteczne obecnie formy wsparcia, minimalizujące

koszty zmian, to przeniesienie zwalnianego pracownika do zakładu o podobnym profilu oraz zapewnienie ochrony, aby pracownik w wieku przedemerytalnym mógł w danym zakładzie dopracować do emerytury. Członkowie PZZ „KADRA” są aktywną stroną w negocjacjach między pracownikami a pracodawcami i rządem, szukają różnych dróg wsparcia, z wykorzystaniem wszystkich możliwości prawnych. Dla „KADRY” ważna jest też strategia zarządzania procesami zmian. Mowa tutaj o zarządzaniu zmianami na poziomie danego regionu i danego sektora gospodarczego, aby transformacja nie była chaotycznym zjawiskiem, lecz dokonywała się w miarę płynnie, a pracownicy byli przenoszani do innych prac stopniowo. W praktyce może się okazać, że nie każdej osobie zostanie zapewnione nowe miejsce pracy, stąd mówi się też o potrzebie ochrony socjalnej, aby zminimalizować odczuwalne skutki tych zmian. Z drugiej strony związki oczekują, że rząd i samorządy lokalne zapewnią pracownikom możliwość zdobywania nowych kwalifikacji, nawet w tym samym sektorze, gdyż inne stanowiska pracy często wymagają innych umiejętności.

W celu zapewnienia sprawiedliwej transformacji niezbędny jest udział związków zawodowych, ale też innych partnerów społecznych, zwłaszcza pracodawców. Jako związki zawodowe też oczekivalibyśmy jakiegoś wsparcia w tym dialogu. Chcielibyśmy, aby powstawały nowe miejsca pracy, gdzie moglibyśmy znajdować zatrudnienie, chcielibyśmy, aby to istniejące zatrudnienie w sektorach przemysłowych było chronione. Oczekivalibyśmy też, aby zapewnić pracownikom konkretne systemy edukacji, nabywania nowych umiejętności, z chwilą zmiany zakładu, nawet w tym samym sektorze, bo inne stanowisko wymaga przeszkolenia. Jest tu też ważny elementarny poziom przestrzegania zasad BHP, praw człowieka na gruncie tego procesu. Chcemy, aby strona rządowa promowała takie działania na rzecz pracowników, które zapewnią im godne miejsca pracy, co jest niezbędne, aby ten proces sprawiedliwej transformacji mógł się dokonać”. Grzegorz Trefon, Porozumienie Związków Zawodowych „KADRA”

Oprócz PZZ „Kadra” ważną rolę odgrywają też inne związki zawodowe, takie jak OPZZ czy Solidarność, oraz ich relacje z innymi interesariuszami. Rządzący zwykle obiecują związkom zawodowym, że kopalnie będą utrzymane za wszelką cenę. Tym samym strona związkowa nie otrzymuje realistycznego scenariusza wygaszania kopalni, a jedynie krótkoterminowe zapewnienia o utrzymaniu status quo, np. w ramach obrad Rady Dialogu Społecznego. W rezultacie kopalnie są zamykane nagle, bez wcześniejszych zapowiedzi i odpowiedniego przygotowania. Odbiera to możliwość planowania i działania, a w konsekwencji podmiotowość związkom zawodowym. Gdyby górnicze związki zawodowe dostały jasny sygnał ze strony rządowej, że wydobycie węgla się kończy ze względu na rosnące koszty ekonomiczne, ekologiczne i społeczne, wówczas mogłyby aktywnie włączyć się w planowanie przejścia do gospodarki nieopartej o paliwa kopalne i stać się w ten sposób współautorami sprawiedliwej transformacji. Taki kierunek obraty związki zawodowe w krajach Zachodniej Europy, które postanowiły zabezpieczyć przyszłość pracowników sektora w procesie przejścia do nowych branż, jednocześnie wspierając działania na rzecz ochrony klimatu (np. strajki klimatyczne)²⁰. O takim podejściu mówił też Andrzej Chwiluk, były przewodniczący Związku Zawodowego Górników w Polsce, podczas konferencji „Kryzys klimatyczny i rola społeczności osób wierzących w

szukanie sprawiedliwej transformacji”, zorganizowanej przez Franciscans International podczas COP24 w Katowicach w grudniu 2018 r.

W roku poprzedzającym szczyt klimatyczny COP24 widać było sprzeczność w podejściu polskich związków zawodowych do tematu transformacji. Z jednej strony główne centrale związkowe: Solidarność, OPZZ, Forum Związków Zawodowych podpisały we wrześniu 2018 r. wraz z konfederacją niemieckich związków zawodowych DGB wspólną deklarację na rzecz sprawiedliwej transformacji. Zapisano w niej m.in., że działanie na rzecz klimatu i godna praca się nie wykluczają oraz że nie ma pracy na martwej planecie. Przywołano w niej także aktualne badania naukowe, które mówią, że aby utrzymać możliwość życia na ziemi, nie ma innej alternatywy niż neutralność klimatyczna. Centrale związkowe popierają w deklaracji także realizację zapisów porozumienia paryskiego²¹. Z drugiej strony wspomnianą deklarację poprzedziły inne dokumenty wypracowane przez tę samą grupę polskich central związkowych w ramach inicjatywy „Społeczny PRE_COP24”, w których działania na rzecz ochrony klimatu, a nawet sam konsensus naukowy dotyczący antropogeniczności obecnych zmian klimatu, zostały zakwestionowane.

Ludzie, którzy pracowali w kopalniach, mają do opowiedzenia ważną historię. W 2010 poprowadziłem 40 tysięcy ludzi w proteście przeciw zamykaniu kopalń. I dziś chcę zrobić coś w sprawie zmiany klimatu, bo wiem, jak poważne jest zagrożenie! Musiałem protestować, bo rząd nie dba o takie społeczności jak nasza. To, czego brakuje, to uczciwego dialogu. Nawet my – Polacy, ekolodzy, rząd, górnicy – mówimy jakby innymi językami. My, górnicy, jesteśmy praktycznymi ludźmi. Widzimy, że pieniądze na odnawialne źródła energii nie będą kierowane na ochronę miejsc pracy ludzi takich jak my. Bądźmy szczerzy, bez uczciwego przywództwa to się nie stanie. Sprawiedliwa transformacja to jedyna droga naprzód”. Andrzej Chwiluk, przewodniczący Związku Zawodowego Górników w Polsce KWK „Makoszowy”, Zabrze

Pokazuje to trudność w znalezieniu platformy porozumienia między organizacjami pozarządowymi i związkami zawodowymi, niezbędnej do skutecznego przeprowadzenia sprawiedliwej transformacji. W tym momencie tak duża rozbieżność stanowisk utrudnia dialog i wypracowanie wspólnych postulatów.

20 „Niemcy protestują. Kryzys klimatyczny w tle”, Forbes Polska, 30.06.2019, <https://www.forbes.pl/gospodarka/protesty-w-niemczech-prze-ciwko-brakowi-planu-w-transformacji-gospodarczej/ttncl28> (dostęp 30.06.2019).

21 Pełna treść deklaracji: https://www.solidarnosc.org.pl/ksgie/attachments/article/0/2018-09-19%20Erkl%C3%A4rung%20Dt.-PL.%20Gewerkschaftsforum_scan-1.pdf (dostęp 30.05.2019).

III. PERSPEKTYWA STRONY SAMORZĄDOWEJ

- ▶ Zarówno rząd, jak i samorząd województwa śląskiego biorą udział w pracach unijnej Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji.
- ▶ Rządowa wizja rozwoju regionu skupia się na budowie innowacyjnego przemysłu, zwiększeniu aktywności zawodowej i kwalifikacji pracowników, rozwoju infrastruktury transportowej i poprawie stanu środowiska, ale jednocześnie przewiduje, że Śląsk ma pozostać zapleczem energetycznym kraju, za czym idzie nacisk na budowę nowych kopalń i inwestycje w górnictwo.
- ▶ W wizji samorządowej węgiel nie odgrywa zasadniczej roli w dalszym rozwoju regionu, a regionalne dokumenty strategiczne kładą nacisk na rozwój innowacyjnej gospodarki i wielowymiarową poprawę jakości życia mieszkańców.

Działania administracji publicznej

Zaangażowanie ze strony rządu RP oraz samorządu województwa śląskiego w unijną inicjatywę Coal Regions in Transition, czyli Platformę Regionów Górniczych w Procesie Transformacji (tzw. Platformę Węglową), rozpoczęło się wraz z początkiem tego przedsięwzięcia. W październiku 2017 r. odbyło się pierwsze spotkanie, na którym wytypowano trzy regiony pilotażowe będące w procesie transformacji, w tym Górny Śląsk. Podczas spotkania rozmawiano o potencjalnych mechanizmach finansowania ze strony Unii Europejskiej, które mogłyby wspomóc te procesy na szczeblach krajowych. Pod koniec 2017 r. region stał się oficjalnie członkiem wspomnianej

Platformy. Urząd Marszałkowski wykazał się dużym zainteresowaniem tematem i w lutym 2018 r. zorganizował w Katowicach specjalne spotkanie w ramach Platformy, na którym obecni byli przedstawiciele samorządu, Komisji Europejskiej, Ministerstwa Energii, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju, Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Stronę społeczną reprezentował przewodniczący Zarządu Regionu Śląsko-Dąbrowskiego NSZZ „Solidarność”²². Celem było opracowanie profilu województwa, określenie najważniejszych priorytetów transformacji i drogi do ich osiągnięcia.

W marcu 2019 r. zarząd województwa powołał specjalny Zespół Regionalny dla Inicjatywy Regionów Górniczych. Pracom Zespołu przewodniczył marszałek województwa śląskiego Jakub Chetstowski, a do współpracy zaprosił przedstawicieli: Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej SA, Głównego Instytutu Górnictwa, Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii – w tym reprezentantów miast Katowice, Rybnik, Jastrzębie-Zdrój i Marklowice. Zaproszenie do prac w Zespole zostało skierowane również do m.in. Ministerstwa Energii, Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju, wojewody śląskiego oraz przedstawicieli spółek węglowych. W lipcu 2019 r. do Zespołu dołączyli przedstawiciele organizacji pozarządowych, w tym Polskiej Zielonej Sieci, WWF Polska i Instytutu Badań Strukturalnych. Jako priorytet Zespołu określono prace nad włączeniem nowych projektów do planów transformacyjnych, pogłębianie współpracy międzynarodowej w ramach Platformy oraz działania lobbingowe w celu pozyskania odpowiednich środków finansowych.

Przez cały 2018 r. strona polska pracowała nad propozycjami projektów dla regionu, które mogłyby uzyskać finansowanie w ramach Platformy Węglowej, a negocjacje z Komisją Europejską toczyły się na kolejnych spotkaniach roboczych Platformy w Brukseli. Od 2017 r.

22 „Tworzą profil województwa śląskiego”, Samorząd Województwa Śląskiego, <https://slaskie.pl/content/tworza-profil-województwa-slaskiego> (dostęp 20.05.2019).

instytucją koordynującą zbieranie projektów jest Urząd Marszałkowski. Niektóre z przewidzianych projektów są objęte rządowym Programem dla Śląska, a w prace zaangażowana jest m.in. sejmowa Komisja ds. Unii Europejskiej. Projekty te dotyczą trzech głównych obszarów: restrukturyzacji regionów górniczych, prac badawczo-rozwojowych w zakresie czystych technologii węglowych²³ i zagospodarowania terenów inwestycyjnych likwidowanych kopalń. Na początku marca 2019 r. w mediach pojawiła się informacja, że Ministerstwo Energii podało, iż Komisja Europejska zaakceptowała dotychczas 6 z 19 zgłoszonych projektów. Zapowiedziano też, że projekty będą mogły być realizowane zarówno przez samorządy, uczelnie, instytucje badawcze, jak i podmioty gospodarcze. Wśród projektów, które zostały zaakceptowane przez Komisję, znalazły się propozycje m.in. utworzenia ogólnodostępnej platformy informacji „Tereny poprzemysłowe i zdegradowane” (OPI-TPP), walki z niską emisją z wielorodzinnych budynków komunalnych, uruchomienia platformy informacyjno-edukacyjnej InfoSMOG-MED, budowy regionalnej platformy aktywizacji gospodarczej, modernizacji Parku Śląskiego w Chorzowie oraz realizacji przedsięwzięcia anty-smogowego „Silesia pod błękitnym niebem”²⁴. Zespół Regionalny dla Inicjatywy Regionów Górniczych, przy wsparciu Ministerstwa Energii, uczestniczy w dalszym procesie zbierania pomysłów na projekty na poziomie samorządów lokalnych.

Wśród ważnych wydarzeń wartych przytoczenia, w czasie których podjęto temat transformacji w kontekście obecności Śląska w Platformie Regionów Górniczych w Procesie Transformacji, były²⁵:

- Spotkanie Platformy zorganizowane przez Komisję Europejską wraz z Urzędem Marszałkowskim Województwa Śląskiego pod koniec listopada 2018 r., tuż przed rozpoczęciem Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (COP24) w Katowicach²⁶.

- Przyjęcie „Deklaracji solidarnej i sprawiedliwej transformacji” przez szefów państw i rządów w czasie COP24. Deklaracja została przygotowana przez polską prezydencję i podpisało ją wówczas 46 państw. Zakłada wspieranie rozwoju gospodarki niskoemisyjnej przy zapewnieniu aprobaty społecznej, m.in. dzięki tworzeniu nowych miejsc pracy²⁷.
- Debata podczas wyjazdowego posiedzenia sejmowej Podkomisji Nadzwyczajnej ds. Polityki Energetycznej Unii Europejskiej w maju 2019 r. w Zabrzu, pod przewodnictwem posłanki Izabeli Kloc. Dyskusja dotyczyła przyszłości kopalń i zdegradowanych terenów górniczych oraz możliwości finansowania projektów w ramach Platformy Węglowej.
- Debata „Śląskie 2030 – wizja i cele rozwoju” w kwietniu 2019 r. w związku z pracami nad aktualizacją strategii rozwoju województwa, zorganizowana przez Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego. W czasie debaty ówczesny wiceminister energii Grzegorz Tobiszowski przedstawił założenia Platformy Węglowej oraz projekty, jakie dotychczas uzyskały aprobatę ze strony Komisji Europejskiej²⁸.
- Dyskusja nt. „Regiony pogórnice Unii Europejskiej: transformacja gospodarcza, energetyczna i społeczna – szanse i wyzwania” w maju 2019 r. w ramach Europejskiego Kongresu Gospodarczego (EEC) w Katowicach. W dyskusji o Śląsku udział wzięli marszałek województwa Jakub Chęstowski, wiceminister energii Grzegorz Tobiszowski oraz wojewoda śląski Jarosław Wiecek²⁹.

Program dla Śląska i rządowa wizja rozwoju regionu

W swoich wypowiedziach przedstawiciele rządu i samorządu województwa podkreślają, że utworzenie Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji i planowany Fundusz Sprawiedliwej Transformacji Energetycznej to wielka szansa na pozyskanie dodatkowych środków na wsparcie procesów transformacyj-

23 Warto tutaj podkreślić, że nie ma „czystego” węgla ani „czystego” spalania węgla. Nawet w odległej przyszłości nie będzie to możliwe do osiągnięcia. Obecnie najczystsze elektrownie węglowe nadal zanieczyszczają środowisko oraz wymagają kontynuacji eksploatacji węgla wraz z wszystkimi tego negatywnymi skutkami. Nowe technologie spalania węgla nie wyeliminują emisji CO₂, mogą ją jedynie ograniczyć. Definicja czystego węgla została rozszerzona o wychwytywanie i składowanie dwutlenku węgla (Carbon Capture and Storage - CCS). Ekspert są jednak zdania, że CCS jest zawodne, drogie i nie eliminuje wystarczająco dużo CO₂.

24 „Powstał zespół dla inicjatywy regionów górniczych”, TVP Katowice, 29.03.2019, <https://katowice.tvp.pl/41956038/powstal-zespol-dla-inicjatywy-regionow-gorniczych> (dostęp 20.05.2019).

25 Mowa tu o wydarzeniach, które odbyły się do końca maja 2019 r.

26 „Platforma wsparcia regionów górniczych”, Samorząd Województwa Śląskiego, <https://slaskie.pl/content/platforma-wsparcia-regionow-gorniczych> (dostęp 20.05.2019).

27 „Deklaracja solidarnej i sprawiedliwej transformacji”, COP24 Katowice 2018, <https://cop24.gov.pl/pl/prezydencja/inicjatywy/deklaracja-just-transition/> (dostęp 30.05.2019).

28 „Kierunek rozwoju - Śląskie 2030+”, Samorząd Województwa Śląskiego, <https://slaskie.pl/content/kierunek-rozwoju---slaskie-2030> (dostęp 30.05.2019).

29 „Transformacja regionów pogórnich”, Samorząd Województwa Śląskiego, <https://slaskie.pl/content/transformatcja-regionow-pogorniczych> (dostęp 30.05.2019).

nych, które już mają miejsce na Śląsku. Obecna wizja transformacji regionu jest w dużej mierze oparta na rządowym Programie dla Śląska. W 2017 r. w dokumencie tym zapisano, że

„dla efektywnej realizacji Programu dla Śląska ważną będzie integracja działań i poszczególnych instrumentów, w tym także dostępnych na poziomie europejskim. Inicjatywa Komisji Europejskiej (Platforma Regionów Górniczych w Procesie Transformacji - przyp. autorki) to dodatkowa możliwość wsparcia regionów górniczych w transformacji strukturalnej”³⁰.

Powołanie tej inicjatywy przez Komisję uznano wówczas za przedsięwzięcie kluczowe dla Programu dla Śląska. Część projektów zgłoszonych do Platformy Węglowej w 2018 r. to przedsięwzięcia opracowane i współfinansowane właśnie w ramach tego Programu.

Program dla Śląska został przyjęty w grudniu 2017 r., co biegło się z terminem utworzenia Platformy Węglowej przy Komisji Europejskiej. Jest on częścią rządowej „Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju” (SOR), przyjętej przez Radę Ministrów w lutym 2017 r. Śląsk jest uznany w SOR za jeden z ważniejszych obszarów interwencji z poziomu krajowego ze względu na trudności adaptacyjne i restrukturyzacyjne, z jakimi się zmagają. Cele i działania zawarte w Programie zostały z kolei w dużej mierze opracowane na podstawie projektów rozwojowych zawartych w „Porozumieniu na rzecz zintegrowanej polityki rozwoju województwa śląskiego” z 2016 r., przygotowanym przez Wojewódzką Radę Dialogu Społecznego w Katowicach³¹. Finansowanie Programu, o budżecie ponad 55 miliardów złotych, obejmuje zarówno środki krajowe, jak i unijne, w tym krajowe programy operacyjne finansowane z polityki spójności na lata 2014-2020. Program zarządzany jest na szczeblu państwowym i lokalnym, a wśród instytucji odpowiedzialnych za jego realizację, poza resortami rządowymi, są m.in.: Narodowe Centrum Badań i Rozwoju, Polski Fundusz Rozwoju, Katowicka Specjalna Strefa Ekonomiczna, Polska Agencja Inwestycji i Handlu, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, PKP Polskie Linie Kolejowe, spółki energetyczne. Pierwszy etap wdrażania Programu potrwa do 2020 r., po czym zostaną wprowadzone dodatkowe instrumenty związane m.in. z większym dostosowaniem krajowych programów operacyjnych w obszarze promocji inwestycji oraz innowacyjności. Jak czytamy w założeniach, Program dla Śląska nie jest po prostu programem rozwoju, bo

nie zawiera wszystkich elementów typowych dla takich dokumentów. Łączy natomiast cechy dokumentu strategicznego i operacyjnego, by skuteczniej realizować cele projektów kierowanych do województwa śląskiego jako „oferty z poziomu krajowego” oraz koordynować krajowe i europejskie źródła finansowania.

Celem strategii zawartej w Programie jest doprowadzenie w perspektywie długoterminowej do zmiany profilu gospodarczego Śląska i stopniowe zastępowanie sektorów takich jak górnictwo i hutnictwo nowymi, zaawansowanymi technologicznie przedsięwzięciami gospodarczymi. Według dokumentu najważniejszym wyzwaniem dla polityki rozwoju Śląska jest jego metropolizacja oraz

„wypromowanie Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej jako liczącego się w Polsce i Europie obszaru metropolitalnego (...), w którym podstawowe znaczenie ma rozwój specjalistycznych usług wyższego rzędu, które w przyszłości wyznaczają jej charakter i przyspieszą tempo rozwoju”³².

Program dla Śląska obejmuje następujące cele³³:

- ▶ wzrost innowacyjności przemysłu i inwestycji rozwojowych w regionie (w tym m.in.: zwiększenie liczby innowacji w sektorze elektroenergetycznym, ograniczanie poziomu emisji zanieczyszczeń generowanych przez przedsiębiorstwa z sektora elektroenergetycznego, zwiększenie udziału energii pozyskiwanej z odnawialnych źródeł energii (OZE), zwiększenie efektywności energetycznej i gotowości sektora do intensywnego rozwoju energetyki prosumenckiej, rozwój przemysłu elektromobilności);
- ▶ zwiększenie aktywności zawodowej i podniesienie kwalifikacji mieszkańców regionu (w tym m.in.: podnoszenie umiejętności i kwalifikacji pod kątem kompetencji potrzebnych w Przemysle 4.0, finansowanie inicjatyw i innowacji podejmowanych przez samoorganizujące się grupy społeczne w dzielnicach postindustrialnych zagrożonych wykluczeniem społecznym);
- ▶ poprawę jakości środowiska przyrodniczego (w tym m.in.: poprawę jakości powietrza poprzez: likwidację niskiej emisji, optymalne zarządzanie środowiskiem przyrodniczym oraz rozwój elektromobilności i efektywności energetycznej; rekultywację i rewitalizację terenów pogórnicznych);

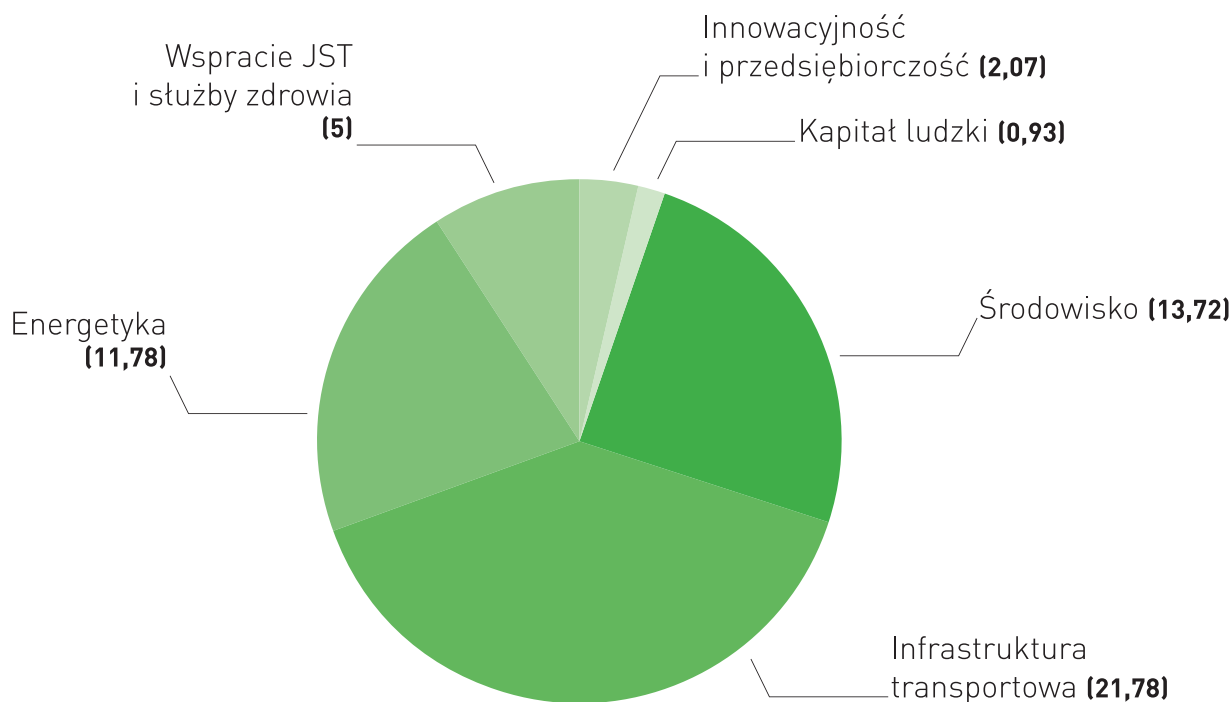
³⁰ „Program dla Śląska”, dz. cyt., str. 14.

³¹ „Porozumienie na rzecz zintegrowanej polityki rozwoju województwa śląskiego”, Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego, <https://dialog.slaskie.pl/content/porozumienie-na-rzecz-zintegrowanej-polityki-rozwoju-wojewodztwa-slaskiego> (dostęp 31.05.2019).

³² „Program dla Śląska”, dz. cyt., str. 59.

³³ „Program dla Śląska”, dz. cyt., str. 12.

Na co przeznaczane są środki w ramach Programu dla Śląska (kwoty w mld zł)

Alokacja środków finansowanych z Programu dla Śląska, za: Program dla Śląska, Ministerstwo Rozwoju, 2017.

- ▶ rozwój i modernizację infrastruktury transportowej (w tym m.in. tworzenie i rozwój Śląskiej Kolei Aglomeracyjnej);
- ▶ wykorzystanie potencjału województwa śląskiego w celu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego kraju oraz rozwój innowacji w energetyce (w tym m.in.: pilotaż projektu Inteligentna Kopalnia, produkcję paliw bezdymnych, produkcję wodoru z gazu koksowniczego, nowoczesny przerób smoty koksowniczej, otwarcie kopalni węgla energetycznego i koksowego, produkcję energii elektrycznej poprzez podziemną elektrownię szczytowo-pompową, farmy fotowoltaiczne na terenach zdegradowanych, produkcję ciepła i energii elektrycznej z wykorzystaniem gazu ze zgazowania odpadów węglowych, komunalnych i przemysłowych oraz osadów ściekowych);
- ▶ poprawę warunków rozwojowych miast województwa śląskiego (w tym m.in.: pakiet dla miast średnich – oferujący dodatkowe możliwości finansowania na projekty z zakresu np. efektywności energetycznej, aktywizacji zawodowej, zmian kli-

matycznych; programy rewitalizacji miast; działania na rzecz spójności społecznej na terenach przemysłowych i obszarach zdegradowanych – np. zmniejszenie rozwarstwienia społecznego, wyrównywanie szans, przeciwdziałanie marginalizacji i dyskryminacji).

W kontekście transformacji energetycznej ważne jest, aby podkreślić, że **Program dla Śląska w niewielkim stopniu odnosi się do przejścia na technologie odnawialnych źródeł energii**. Cel nr. 5 Programu – wykorzystanie potencjału województwa śląskiego w celu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego kraju oraz rozwój innowacji w energetyce – **skupia się przede wszystkim na poprawie sytuacji w sektorze górnictwa węgla kamiennego**. W dokumencie czytamy, że

„w perspektywie następnych kilku dziesięcioleci węgiel będzie stanowił podstawę miksu energetycznego państwa, a wydobycie własnego surowca pozwoli utrzymać wysoki stopień niezależności energetycznej państwa, stabilność dostaw energii elektrycznej, jak i konkurencyjność całej gospodarki”³⁴.

34 „Program dla Śląska”, dz. cyt., str. 57.

Nie uwzględnia to niestety kierunków polityki klimatycznej i energetycznej Unii Europejskiej, faktu wyczerpywania się złóż i opłacalności wydobycia węgla. Tak duży nacisk na węgiel w Programie dla Śląska wynika częściowo z tego, że zawarte w nim projekty są również ujęte w ramach rządowego „Programu dla sektora górnictwa węgla kamiennego w Polsce”, przyjętego przez Radę Ministrów w styczniu 2018 r. Wśród jego najistotniejszych celów, które zostały przywołane w Programie dla Śląska, są:

- wdrożenie rozwiązań, które pozwolą polskiemu węglowi na bycie konkurencyjnym wobec surowca importowanego z innych krajów;
- wspieranie działań w obszarze poszukiwania nowych technologii wzbogacania węgla w celu produkcji paliwa przyjaznego środowisku, wspieranie wysokosprawnych technologii wytwarzania energii opartych na węglu kamiennym, rozwój ekologicznych i innowacyjnych instalacji spalania węgla;
- wsparcie spółek węglowych w procesie pozyskiwania finansowania na realizację inwestycji w postaci poręczeń i/lub gwarancji na kredyty inwestycyjne udzielanych przez np. Bank Gospodarstwa Krajowego i Skarb Państwa;
- dążenie rządu, przedsiębiorców i strony społecznej do zmiany polityki klimatycznej, co obejmuje podjęcie działań na forum Unii Europejskiej mających na celu zmianę zapisów polityki klimatycznej, w tym m.in. pakietu klimatycznego w odniesieniu do wykorzystania węgla³⁵.

Jak widać, rząd dąży do tworzenia warunków, sprzyjających budowie efektywnego sektora górnictwa węgla kamiennego. Efektem tego ma być zapewnienie „*wysokiej niezależności energetycznej Polski oraz wspierania konkurencyjności gospodarki narodowej*”³⁶. Te warunki obejmują również sprzyjające otoczenie prawne, także ze strony unijnej polityki klimatycznej, o której wspomina się w kontekście konieczności jej zmiany w kierunku możliwości wykorzystania węgla. Co więcej, Ministerstwo Energii zapowiedziało w ramach Programu dla Śląska plany otwarcia nowych kopalni węgla koksowego i energetycznego. Na Europejskim Kongresie Gospodarczym w maju 2019 r. sekretarz stanu w Ministerstwie Energii, Grzegorz Tobiszowski, potwierdził, że Śląsk ma być regionem przemysłowym o nowoczesnym wymiarze i jest gotowy do transformacji, po osiągnięciu sta-

bilności w sektorze górnictwa węgla kamiennego dzięki m.in. działaniom Polskiej Grupy Górniczej (PGG)³⁷.

Wizja transformacji, jaka wyłania się z założeń Programu dla Śląska, jest mocno nastawiona na realizowanie przedsięwzięć skupionych szczególnie na rozwoju infrastruktury i technologii, ze zmarginalizowanym znaczeniem kapitału społecznego. Widać to też w strukturze alokacji środków na poszczególne cele. Większość planowanego budżetu przeznaczona jest na: rozwój infrastruktury transportowej (ok. 40%), projekty związane z poprawą jakości powietrza i rekultywację zdegradowanych terenów (ok. 25%), energetykę (ok. 21%). O ile silny nacisk na rozwój elektromobilności i kolei oraz likwidowanie niskiej emisji to pożądane kierunki działań przyczyniające się do poprawy jakości życia mieszkańców regionu, to jednak **niepokojący jest fakt, że finanse na rozwój kapitału ludzkiego stanowią tylko ok. 1,7% całości.**

Regionalne strategie rozwoju

Obecnie samorząd województwa pracuje nad kolejną aktualizacją Strategii rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020+”. Dokument ten został przyjęty przez Sejmik Województwa Śląskiego w 2010 r. i dwa lata później poddany był aktualizacji. Jest to plan określający wizję rozwoju Śląska, cele oraz główne sposoby ich osiągania w kontekście występujących uwarunkowań w perspektywie 2020 r. W pracach nad aktualizacją przyjętą w 2013 r. udział wzięło szerokie grono interesariuszy: przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego, środowisk gospodarczych, naukowych, zawodowych, organizacji pozarządowych. Ważnym uzupełnieniem Strategii jest dokument „Kierunek Śląskie 3.0. Programu rozwoju wewnętrznego województwa śląskiego do 2030” z 2017 r., który ma stanowić trwałe mechanizmy kształtowania polityki rozwoju w oparciu o model partycypacyjny. Co ważne, „Kierunek Śląskie 3.0” to wynik dialogu nad perspektywami rozwoju i jest wypadkową wizji prezentowanych przez władze województwa oraz oddolnych inicjatyw zgłaszanych przez środowiska gospodarcze, naukowe, biznesowe i społeczne.

Samorządowa wizja rozwoju Śląska jest mocno ugruntowana w wyzwaniach społeczno-gospodarczych uwzględniających zmiany zarówno na poziomie regionalnym, europejskim, jak i globalnym. Wizja ta wychodzi naprzeciw tym wyzwaniom w kierunku zwiększania spójności i równoważenia procesów rozwoju regionu, poprawy

35 „Program dla Śląska”, dz. cyt., str. 46.

36 „Program dla sektora górnictwa węgla kamiennego w Polsce”, Ministerstwo Energii, <https://www.gov.pl/web/energia/program-dla-sektora-gornictwa-węgla-kamiennego-w-polsce> (dostęp 31.05.2019).

37 „Kierunek rozwoju - Śląskie 2030+”, dz. cyt.

jego konkurencyjności w dążeniu do europejskich standardów oraz wzmocnienia synergii w działaniach różnych podmiotów. Wszystko to składa się na wizerunek województwa, które w perspektywie 2020+ ma być:

„regionem zrównoważonego i trwałego rozwoju stwarzającym mieszkańcom korzystne warunki życia w oparciu o dostęp do usług publicznych o wysokim standardzie, o nowoczesnej i zaawansowanej technologicznie gospodarce oraz istotnym partnerem w procesie rozwoju Europy wykorzystującym zróżnicowane potencjały terytorialne i synergię pomiędzy partnerami procesu rozwoju”³⁸.

Wizja rozwoju Śląska zawarta w strategii „Śląskie 2020+” koncentruje się na 4 obszarach priorytetowych³⁹:

→ nowoczesna gospodarka

Podstawą rozwoju w tym obszarze ma być innowacyjność i kreatywność oraz oparcie się na wiedzy, opracowywanie i wdrażanie innowacji, wspieranie przedsiębiorczości, wykorzystanie dorobku i tradycji przemysłowych regionu oraz ich unowocześnianie i wspieranie w przemianach.

→ szanse rozwojowe mieszkańców

Obejmuje zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez powszechny dostęp do podstawowych, regionalnych usług zdrowotnych i społecznych, rozwój społeczeństwa obywatelskiego, rozwijanie kompetencji i wykształcenia mieszkańców z różnych grup wiekowych, co umożliwi wdrożenie nowoczesnych usług i produktów.

→ przestrzeń

Obejmuje kształtowanie przestrzeni z uwzględnieniem: budowy infrastruktury ochrony środowiska i jego regeneracji, ograniczania ryzyka środowiskowego związanego ze zmianami klimatu, rewitalizacji terenów zdegradowanych, zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego mieszkańcom poprzez rozwijanie usług i technologii prośrodowiskowych, efektywnego rozwiązywania konfliktów przestrzennych, zintegrowania transportu publicznego.

→ relacje z otoczeniem

Relacje te mają być budowane na zasadach współpracy i partnerstwa podmiotów publicznych, biznesowych oraz mieszkańców, a także partnerstwa międzyregionalnego i międzynarodowego.

Z kolei program „Kierunek Śląskie 3.0” akcentuje w rozwoju województwa nadrzędność celu, jakim jest podniesienie jakości życia społeczeństwa oraz obecność regionu w gronie województw kształtujących rozwój cywilizacyjny kraju. Rozwój zogniskowany ma być na gospodarce technologicznej i kreatywnej oraz metropolizacji regionu w oparciu o kapitał ludzki, czyli profesjonalną wiedzę i kompetencje mieszkańców, systemy inteligentnej infrastruktury oraz dziedzictwo urbanistyczno-architektoniczne i bogactwo kultury regionu. Warto też odnotować, że dokument uznaje biznes międzynarodowy i zagraniczne inwestycje jako zewnętrzne czynniki rozwoju, stawiając przede wszystkim na budowę silnego sektora śląskiej gospodarki i przedsiębiorczości opartych na własnym kapitale.

Cele szczegółowe programu „Kierunek Śląskie 3.0”:

- ▶ Wysokie specjalizacje rodzimych przedsiębiorstw, ze szczególnym uwzględnieniem mikro i małych firm mających zdolności przekształcania się w silny, zróżnicowany branżowo sektor przedsiębiorstw średniej wielkości.
- ▶ Strefy ożywienia gospodarczego i odrodzona tkanka społeczna miast, w tym miast przemysłowych z występującymi na ich obszarze terenami po zlikwidowanych przedsiębiorstwach różnych branż.
- ▶ Zwiększony poziom integracji wewnętrznej województwa zapewniony rozbudowaną infrastrukturą i usługami transportowymi, zielonej infrastruktury oraz energetyki.
- ▶ Rynek pracy województwa oparty na kreatywnej edukacji na wszystkich poziomach szkolnictwa i innowacjach społecznych rodzących się w dialogu między sektorami publicznym, prywatnym i obywatelskim.
- ▶ Atrakcyjne przestrzenie publiczne, biznesowe i rezydencjalne, w tym powstanie sieci inteligentnych oraz kreatywnych dzielnic w miastach metropolizującej się Aglomeracji Górnośląskiej i jej obszarze funkcjonalnym.
- ▶ Kultura jako podstawa procesu rozwoju regionu opartego o wysoką aktywność, otwartość i współpracę⁴¹.

38 „Strategia rozwoju województwa śląskiego: Śląskie 2020+”, Województwo Śląskie, 2013, str. 66, https://slaskie.pl/content/1372921202_2013-07-04 (dostęp 30.05.2019).

39 W ramach 4 obszarów priorytetowych wyróżnione cele szczegółowe: A.1. Innowacyjne i kreatywne przedsiębiorstwa oraz produkty województwa; A.2. Otwarty i atrakcyjny rynek pracy; A.3. Konkurencyjna gospodarka województwa oparta na elastyczności i specjalizacji firm oraz strukturach sieciowych; A.4. Przedsiębiorczość lokalna i społeczna wykorzystująca lokalne rynki i potencjały; B.1. Poprawa kondycji zdrowotnej mieszkańców województwa; B.2. Rozwój kompetencji, umiejętności i wzrost poziomu aktywności mieszkańców; B.3. Harmonia społeczna i wysoki kapitał zaufania oraz dogodne warunki życia mieszkańców; C.1. Zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska; C.2. Zintegrowany rozwój ośrodków różnej rangi; C.3. Wysoki poziom ładu przestrzennego i efektywne wykorzystanie przestrzeni; D.1. Współpraca z partnerami w otoczeniu; D.2. Atrakcyjny wizerunek województwa śląskiego; D.3. Region w sieci międzynarodowych i krajowych powiązań infrastrukturalnych.

Z obu strategicznych dokumentów wynika, że **samorząd województwa nie upatruje w węglu szans na przyszłość i stawia na inne branże gospodarki jako motor rozwoju regionu**, co wydaje się być w wielu miejscach sprzeczne z „węglowymi” planami rządu. Program „Kierunek Śląskie 3.0” widzi energetykę opartą na odnawialnych źródłach energii jako „podstawę wysokiej efektywności energetycznej struktur gospodarczych i osadniczych regionu”⁴¹, co umożliwi również szybki rozwój niskoemisyjnego transportu. Z kolei w strategii „Śląskie 2020+” w celu operacyjnym „Zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska” znajdujemy wśród głównych kierunków działań właśnie wspieranie rozwoju energetyki odnawialnej⁴².

” Dla nas temat rewitalizacji terenów pogórnich w kontekście transformacji jest bardzo ważny, bo pozwala nam włączyć w ten proces bardzo wiele kompetencji, które posiadamy. Rewitalizacja ma szerszy wymiar. Nam nie chodzi o to, by te tereny z pogórnich stały się zielone, czyli o tzw. rekultywację, tak samo nie dążymy do remediacji, technicznego usunięcia zanieczyszczeń, ale chodzi o rewitalizację również w tym aspekcie społecznym. Analizuje się teren jako taki, ale też jego rolę w systemie. Analiza, którą przeprowadzamy, czyli analiza tego potencjału wewnętrznego i otoczenia, jest bardzo istotnym elementem dla przyszłych inwestorów”.
Jan Bondaruk, Główny Instytut Górnictwa

W regionalnych wizjach rozwoju bardzo wyraźnie wyeksponowany jest potencjał społeczny województwa oraz konieczność jego rozwijania, szczególnie w kontekście edukacji i podnoszenia kwalifikacji mieszkańców, wspierania przedsiębiorczości oraz zwiększania ich partycypacji obywatelskiej. **Rozwój ma służyć ludziom i przyczyniać się do poprawy jakości ich życia i zdrowia oraz ochrony i regeneracji środowiska przyrodniczego.** Jednym z najważniejszych narzędzi, które mają temu służyć, jest rozwijanie współpracy oraz komunikacji międzysektorowej, tworzenie partnerstw publiczno-prywatnych i budowa wzajemnego zaufania pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i społecznym. Współpraca ta ma obejmować bardzo szeroki wachlarz partnerstw pomiędzy m.in.: samorządami lokalnymi, administracją rządową, mikro, małymi i średnimi przed-

siębiorstwami, organizacjami pozarządowymi, uczelniami wyższymi, lokalnymi grupami działania, instytucjami kultury i turystyki, placówkami ochrony zdrowia i podmiotami ekonomii społecznej.

Zaproponowane filary strategii regionalnych można ocenić jako sprzyjające realizacji sprawiedliwej transformacji na Śląsku. Wydają się adekwatne do obecnych wyzwań społeczno-gospodarczych, potrzeb mieszkańców, stanu środowiska naturalnego oraz potencjału rozwojowego Śląska. Przedstawiają też ambitną wizję rozwoju na skalę europejską i światową. Wspieraniem w jej realizacji z pewnością może stać się udział regionu w Platformie Węglowej. Wśród głównych pomysłów na wykorzystanie na Śląsku dostępnych w jej ramach środków finansowych wymienia się:

- ▶ rozwój nowoczesnych gałęzi przemysłu, w tym elektromobilności (np. zeroemisyjnego transportu publicznego), inteligentnych sieci, OZE (np. na terenach zamykanych kopalni), magazynowania energii;
- ▶ restrukturyzację terenów pokopalnianych (w tym rewitalizację społeczną);
- ▶ walkę ze smogiem.

” Zespół Regionalny dla Inicjatywy Regionów Górniczych ewoluuje. Jesteśmy w stanie tworzyć konstruktywne, dobre projekty, projekty dojrzałe, realne, w synergii z różnymi podmiotami, przy wsparciu Urzędu Marszałkowskiego, żeby dokonać tej transformacji w sposób sprawiedliwy. Tereny pogórnice mają niesamowity potencjał, były tworzone w przeszłości pod dane funkcje gospodarcze, trzeba stworzyć dla nich przestrzeń, która spowoduje, że te funkcje będą mogły mieć inny charakter, ale nadal będą funkcjami gospodarczymi. (...) Stworzymy szereg rozwiązań, w których zachęcimy samorządy, na których te tereny się znajdują, spółki, które te tereny posiadają, do stworzenia takich mechanizmów, aby wspólnie w ramach tych środków, które będą dostępne, stworzyć w synergii różnych podmiotów nową gałąź biznesu albo, w oparciu o te inne rozwiązania, przestrzeń dla nowych biznesów. Chcemy konsekwentnie w tej transformacji wziąć udział, bo to szansa dla regionów, które są zdegradowane”.
Jakub Chełstowski, marszałek województwa śląskiego⁴³

40 „Kierunek Śląskie 3.0. Program rozwoju wewnętrznego województwa śląskiego do 2030”, Województwo Śląskie, 2017, str. 13, <https://archiwum-bip.slaskie.pl/dokumenty/2017/02/02/1486034614.pdf> [dostęp 30.05.2019]. W Programie wyróżnionych jest 6 obszarów tematycznych: Aktywność przedsiębiorcza i innowacje na rzecz nowej gospodarki; Rewitalizacja regionu; Przyjazna infrastruktura, przyjazny transport, przyjazna energetyka; Kompetencje zawodowe, aktywność obywatelska i innowacje społeczne; Metropolizacja Aglomeracji Górnośląskiej w powiązaniu z pozostałymi aglomeracjami województwa śląskiego; Różnorodność i bogactwo kulturowe.

41 jw., str. 10.

42 „Strategia rozwoju województwa śląskiego...”, dz. cyt., str. 94.

43 „EEC 2019: Regiony górnicze UE - transformacja gospodarcza, energetyczna i społeczna”, XI Europejski Kongres Gospodarczy, Katowice 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=M5bvQRBX1C4> [dostęp 31.05.2019].

Model rozwoju wewnętrznego województwa śląskiego

Za: Kierunek Śląskie 3.0. Program rozwoju wewnętrznego województwa śląskiego do 2030 r., Województwo śląskie, 2017.

IV. WNIOSKI I REKOMENDACJE

- ▶ Dotychczasowe działania i publiczne wypowiedzi rządu świadczą o tym, że przez sprawiedliwą transformację strona rządowa rozumie transformację odkładaną w czasie tak długo, jak to możliwe.
- ▶ Tymczasem ryzyko negatywnych skutków społecznych wiąże się nie tyle z samym odchodzeniem od węgla, co z odchodzeniem w chaotyczny, niezaplanowany i nieprzygotowany sposób. Doświadczenia innych regionów górniczych wskazują, że warunkiem sukcesu sprawiedliwej transformacji jest przemyślany plan wskazujący jasno końcową datę odejścia od węgla.
- ▶ Plany utrzymania znaczącej roli węgla w polskiej energetyce są niespójne z polityką unijną i obciążone dużym ryzykiem niepowodzenia, co dla Śląska może oznaczać zagrożenie nagłym, nieprzygotowanym i chaotycznym procesem odchodzenia od węgla.
- ▶ Związki zawodowe obawiają się wpływu odejścia od węgla na rynek pracy, natomiast organizacje społeczne przekonują, że przy odpowiednim planowaniu nie musi być konfliktu między ambitną polityką klimatyczną i bezpieczeństwem socjalnym pracowników.
- ▶ W dotychczasowych działaniach wokół transformacji aspekt inwestowania w ludzi był najczęściej pomijany.
- ▶ W dyskusjach o kształcie i kierunku transformacji nie brano też pod uwagę głosu organizacji społecznych.
- ▶ Warunkiem powodzenia sprawiedliwej transformacji jest dostępność środków na niezbędne inwestycje. Obecnie rozpoczyna się planowanie wydatków z przyszłego budżetu UE, który będzie jednym z głównych źródeł funduszy na transformację. W dyskusję o przyszłych wydatkach z funduszy UE powinny być włączone wszystkie podmioty zaangażowane w proces sprawiedliwej transformacji.

Wnioski z dotychczasowego przebiegu procesu transformacji

Polski rząd postrzega transformację na Śląsku jako długotrwały, rozłożony na kilkadziesiąt lat, bardzo kosztowny proces, obejmujący przeobrażenie terenów pogórnich w inwestycyjne oraz wypracowanie nowej jakości usług i nowego charakteru miejsc pracy. Według deklaracji transformacja ma objąć zarówno energetykę, gospodarkę i społeczeństwo, tzn. przełożyć się na korzyści dla mieszkańców oraz rozwój gospodarczy w taki sposób, aby koszty społeczne były jak najmniejsze. W opinii decydentów tym, co ma ograniczać te koszty, jest m.in. ostrożne odchodzenie od węgla. Polska Zielona Sieć stoi na stanowisku, że społecznie niebezpieczne jest nie samo odchodzenie od węgla, ale odchodzenie w chaotyczny, niezaplanowany i nieprzygotowany sposób.

Do pomyślnego przeprowadzenia sprawiedliwej społecznie transformacji niezbędny jest dobry plan. Z doświadczeń innych regionów górniczych w Europie wynika, że pierwszym krokiem w stronę stworzenia takiego planu powinno być określenie daty odejścia od węgla, kolejnym zaś zaangażowanie w proces planowania zmian wszystkich stron, których będą dotyczyły skutki transformacji. W przypadku Śląska brakuje obu tych elementów.

→ Brak perspektywy odejścia od węgla

W opracowywanej obecnie strategii energetycznej kraju i innych rządowych dokumentach planistycznych Polska nie przewiduje odchodzenia od węgla, a wręcz, wbrew trendom ekonomicznym i międzynarodowym zobowiązaniom klimatycznym, zamierza utrzymać jego zużycie na poziomie zbliżonym do obecnego przez co najmniej dwie dekady. W świetle tych dokumentów rozmowa o planowaniu procesu odchodzenia od węgla byłaby bezprzedmiotowa.

W rządowym Programie dla Śląska nie ma wzmianki o konieczności odchodzenia od węgla ani o polityce klimatycznej w kontekście ograniczania emisji gazów

cieplarnianych. Cel nr. 5 Programu skupia się przede wszystkim na poprawie sytuacji w sektorze górnictwa węgla kamiennego, ponieważ został on uznany jako kluczowy dla polskiego miks energetycznego, utrzymania niezależności energetycznej kraju i konkurencyjności gospodarki przez najbliższe dekady. Ministerstwo Energii zapowiedziało liczne inwestycje w technologie wykorzystujące węgiel w celach pozyskiwania energii oraz plany otwarcia nowych kopalni węgla koksowego i energetycznego.

W Programie zapisano także jako cel dążenie przez rząd, przedsiębiorców i stronę społeczną do zmiany unijnej polityki klimatycznej⁴⁴. Jest to zdumiewające, gdyż dokumenty strategiczne i programowe wyższego rzędu, takie jak projekt Polityki energetycznej państwa do 2040 r. czy Krajowy plan na rzecz energii i klimatu, nie kwestionują unijnej polityki energetycznej, lecz starają się w nią wpisywać (choć w minimalnym możliwym stopniu). Również żadne wypowiedzi przedstawicieli rządu nie wskazują, by celem politycznym Polski było dążenie do zmiany polityki energetyczno-klimatycznej UE w kierunku bardziej korzystnym dla energetycznego użytkownika węgla. Cele tej polityki do 2030 r. zostały wyznaczone i zaakceptowane przez Polskę w 2018 r., a obecnie na szczeblu UE nie toczy się żaden proces polityczny, w ramach którego możliwe byłoby ich zrewidowanie w dół. W Unii trwają dyskusje o tym, czy celem długoterminowym powinno być osiągnięcie neutralności klimatycznej (czyli obniżenie emisji do poziomu zero netto) do 2050 r., co musiałoby się wiązać z zakończeniem energetycznego użytkownika węgla najpóźniej w latach 30-tych. Polska, mimo początkowego sprzeciwu, wyraziła gotowość zaakceptowania tego celu pod pewnymi warunkami⁴⁵.

Pro-węglowe plany rządu są zatem niespójne i przez to obarczone ogromnym ryzykiem niepowodzenia.

Unijna polityka energetyczno-klimatyczna nie stanie się bardziej przyjazna dla węgla, bo skupia się na tworzeniu korzystnych warunków dla rozwoju zeroemisyjnej, uspotecznionej i rozproszonej energetyki odnawialnej oraz energooszczędności, a także na zapewnianiu hojnego finansowania na te cele. Polska uczestniczy w unijnym systemie handlu uprawnieniami do emisji, których rosnące ceny będą czynić produkcję energii z węgla coraz mniej ekonomiczną [jednocześnie

wzbogacając budżet państwa o kilkadziesiąt miliardów euro, które można przeznaczyć na transformację energetyczną]. Koszt wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych cały czas spada i obecnie stają się one ekonomicznie atrakcyjną opcją, nawet bez wsparcia w postaci subsydiów, co będzie skutkowało dalszym wypieraniem węglowej energii z rynku. Po stronie górnictwa, z powodu wyczerpywania się łatwo dostępnych złóż węgla dobrej jakości, surowcowi wydobywanemu w śląskich kopalniach będzie coraz trudniej konkurować z tańszym węglem z importu. Jeśli zaś problem rosnących kosztów wydobycia zostanie rozwiązany inwestycjami w automatyzację, duża część miejsc pracy w górnictwie zniknie pomimo prób zachowania węglowego charakteru energetyki.

Wszystko to nie zmienia faktu, że hasło „odejścia od węgla” budzi obawy wśród osób związanych z branżą wydobywczą na Śląsku. Jest to zrozumiałe, zważywszy, że przemysł ten nadal zatrudnia tu ok. 82 tysiące ludzi⁴⁶. Przedstawiciele PZZ „KADRA” i Głównego Instytutu Górnictwa (GIG) dostrzegają problem wyczerpywania się złóż oraz uznają, że zmiany klimatu są faktem i trzeba łagodzić ich skutki, inwestować w procesy adaptacyjne, technologie niskoemisyjne, zachęcać firmy do adaptacji do tych zmian. Widzą też, że proces transformacji już się rozpoczął. Z drugiej strony nie popierają gwałtownego odejścia od węgla, bowiem w Polsce ma on nadal największy udział w miksie energetycznym i, ich zdaniem, pozostaje surowcem strategicznym dla polskiej gospodarki. Według Grzegorza Trefona z PZZ „KADRA” ten fakt odróżnia Polskę od innych państw zachodnich, stąd jego zdaniem sprawiedliwa transformacja nie może być postrzegana jedynie w kategorii „odejścia od węgla”. Proces transformacji energetycznej będzie trwał przez kolejne dekady, bo gospodarka nie jest w stanie tak szybko zareagować na zmiany. W opinii przedstawiciela PZZ „KADRA”, skoro węgiel pozostanie z nami jeszcze na długie lata, to w sprawiedliwej transformacji potrzebne jest pokonanie „luki innowacyjności w górnictwie”, a więc zapewnienie odpowiednich maszyn, automatyzacji wydobycia, przeszkolenia. Nad takimi rozwiązaniami pracuje m.in. GIG.

Odchodzenie od węgla bez wątplenia oznacza przeobrażenia na rynku pracy. Jednak organizacje pozarządowe widzą tu przede wszystkim wyzwanie zwią-

44 „Program dla Śląska”, dz. cyt., str. 46.

45 „Dąbrowski: Polska może zgodzić się na neutralność klimatyczną. Koszty transformacji to 900 mld euro”, BiznesAlert, <https://biznesalert.pl/polska-neutralnosc-klimatyczna-2050-koszt-transformacji-900-mld-euro-rekompensaty-transformacja-energetyczna-energetyka/> (dostęp 30.06.2019).

46 Mimo spadku wydobycia węgla kamiennego zatrudnienie w sektorze wydobywczym ponownie rośnie od 2017 r., osiągnąwszy w lutym 2019 r. liczbę 82,3 tys. osób. Ma to związek m.in. z coraz trudniejszą dostępnością złóż i małą mechanizacją. Zob. „Wydobycie węgla w Polsce w 2018 w dół, zatrudnienie w górę”, Bartłomiej Derski, <https://wysokienapiecie.pl/18649-wydobycie-wegla-w-polsce-mln-ton-zatrudnienie/> (dostęp 30.05.2019).

zane z narracją, jaka panuje na temat transformacji: istoty problemu upatrują w braku zrozumienia w społeczeństwie, że między polityką klimatyczną a zapewnieniem miejsc pracy nie musi być konfliktu. Rozumienie sprawiedliwej transformacji prezentowane przez polski rząd czy związki zawodowe postrzegają jako konserwację miejsc pracy w górnictwie i spowolnienie procesu odchodzenia od węgla. Według Patryka Białasa ze Stowarzyszenia BoMiasto dobrze przeprowadzona transformacja będzie generować nowe miejsca pracy, gdyż pozwala „w sposób bezpieczny przejść ludziom z sektora wydobywczego w kierunku nowych sektorów”. Jest zdania, że górnicy obecnie mają wystarczająco dużo kompetencji, żeby znaleźć zatrudnienie w sektorze np. efektywności energetycznej, termomodernizacji, czy odnawialnych źródeł energii. Inną opinię ma Marek Wystryk, radny gminy Rydułtowy oraz prezes Stowarzyszenia Moje Miasto. Jego zdaniem proces transformacji powinien być ewolucyjny, a nie rewolucyjny, bo jest zagrożenie, że pójdzie w stronę „wykończenia” górnictwa i duża część społeczeństwa na tym straci. Ważne jest uszanowanie tradycji górnictwa i kultury pracy w tym regionie. W jego przekonaniu należy przyjąć, że droga do transformacji nie wiedzie przez całkowite porzucenie górnictwa, bowiem węgiel nadal pozostaje polskim bogactwem naturalnym. W tym kontekście istotne jest też zapewnienie odpowiedniej kadry fachowców, bo tych brakuje na rynku pracy. Problematyczne może być również przejście górników do pracy w innych sektorach, bo są oni przyzwyczajeni do odpowiednio wysokiego wynagrodzenia, które ciężko będzie zapewnić im gdzie indziej.

→ Wyrównywanie różnic

Województwo śląskie jest zróżnicowane pod względem poziomu rozwoju gospodarczego oraz stopy bezrobocia. Dla strony społecznej ważne jest wyrównywanie różnic między społecznościami i uwzględnienie sytuacji małych gmin górniczych, w których zamknięcie kopalni w przeszłości oznaczało utratę dochodów dla całych społeczności i właściwie ich upadek. Doświadczenie pokazuje, że taka transformacja może mieć bardzo negatywne skutki, jeśli następuje za szybko, bez planu, polega tylko na zamknięciu kopalni i nie zapewnia wsparcia w przekwalifikowaniu się pracowników zarówno w górnictwie, jak i innych branżach.

Sporym wyzwaniem jest też struktura budżetów poszczególnych gmin, które czerpią duże dochody z działalności

górnictwa na swym terenie. To przekłada się także na podział opinii społecznej wobec procesu transformacji rozumianej jako odchodzenie od węgla. Samorządy często są przeciwne likwidacji zakładów, szczególnie jeśli są to najwięksi pracodawcy w danej miejscowości. Przedmiotem obaw oprócz utraty miejsc pracy są także koszty transformacji. Natomiast w większych miastach lub gminach, gdzie gospodarka jest bardziej zróżnicowana, istnieje większa przychylność społeczna do stopniowego, ale zdecydowanego odejścia od węgla. Są wreszcie na Śląsku miejsca takie jak Imielin, gdzie działania podejmowane w imię przedłużenia działalności wydobywczej napotykają na zdecydowany opór lokalnej społeczności, dla której niosą poważne zagrożenia.

→ Pomijanie inwestycji w ludzi

Wizja transformacji, jaka wyłania się z założeń Programu dla Śląska, jest mocno nastawiona na realizowanie przedsięwzięć skupionych szczególnie na rozwoju infrastruktury i technologii. Przypomnijmy, że finanse na rozwój kapitału ludzkiego stanowią tylko ok. 1,7% całości budżetu. Widać więc, że transformacja postrzegana jest przez decydentów bardziej w kategoriach technokratycznych niż inwestowania w rozwój kwalifikacji i kompetencji ludności czy przekwalifikowywania się pracowników sektora górniczo-energetycznego.

W strategiach regionalnych tym zagadnieniem poświęcono dużo więcej uwagi. W strategii średnioterminowej „Kierunek Śląskie 3.0” kompetencjom zawodowym, aktywności obywatelskiej i innowacjom społecznym poświęcono jeden z sześciu obszarów tematycznych (osobny obszar tematyczny poświęcony jest też bogactwu i różnorodności kulturowej)⁴⁷. W aktualizowanej obecnie Strategii rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020+” edukacja, rozwój kompetencji mieszkańców i uczestnictwo w kulturze są ważnym elementem jednego z czterech obszarów priorytetowych poświęconego szansom rozwojowym mieszkańców⁴⁸.

Nie znalazło to jednak jak dotąd odzwierciedlenia w pracach na forum Platformy Węglowej, gdzie strona polska wciąż nie zaproponowała żadnego projektu dotyczącego np. szkoleń zawodowych dla górników odchodzących z branży. Ten aspekt będzie wymagał uwagi na dalszych etapach prac, gdyż uniknięcie wzrostu bezrobocia, wypadania górników z rynku pracy i ich marginalizacji społecznej jest jednym z najważniejszych zadań w procesie sprawiedliwej transformacji. Śląsk pozostaje pod tym względem w dość

47 „Kierunek Śląskie 3.0.”, dz. cyt., str. 6.

48 „Strategia rozwoju województwa śląskiego...”, dz. cyt., str. 85.

korzystnej sytuacji, bo obecna stopa bezrobocia jest niska, a zapotrzebowanie na pracowników w innych branżach wysokie. **Wyzwaniem jest jedynie wyposażenie odchodzących z branży górników w nowe kwalifikacje dostosowane do zapotrzebowania na rynku pracy oraz zadbanie o dobre warunki i odpowiednie poziomy wynagrodzeń w nowych miejscach pracy.**

→ Niewysłuchany głos strony społecznej

Na obecnym etapie brakuje również wyraźnego podjęcia współpracy i współdziałania z sektorem organizacji społecznych. Program dla Śląska był konsultowany jedynie z przedstawicielami organizacji związkowych (NSZZ „Solidarność”, Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych, Forum Związków Zawodowych), organizacji pracodawców (Pracodawców Rzeczypospolitej Polskiej, Konfederacji „Lewiatan”, Związku Rzemiosła Polskiego, Związku Pracodawców Business Centre Club), stroną rządową oraz samorządową, ale bez udziału organizacji pozarządowych. Co prawda w rekomendacjach zawarto wskazania do podjęcia współpracy z szerokim gronem interesariuszy, w tym organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, ale do samego procesu wypracowywania założeń Programu przedstawiciele III sektora nie zostali zaproszeni. Co więcej, wpisując do Programu plany otwierania nowych kopalń, zignorowano aktywny sprzeciw lokalnych społeczności, samorządów i organizacji społecznych w miastach, gdzie te zakłady miałyby potencjalnie powstać, takich jak Imielin, Mysłowice czy Rybnik⁴⁹.

Sytuacja mieszkańców Imielina i Mysłowic pokazuje, że ich protesty i obawy związane z uruchomieniem nowych złóż węgla kamiennego nie są w żaden sposób uwzględniane przez inwestorów, w tym przypadku przez Polską Grupę Górniczą oraz Tauron Wydobycie SA ZG Sobieski. Brak jakichkolwiek konsultacji i kontaktu inwestorów ze stroną społeczną oraz spotykanie się stron tylko na drodze postępowań administracyjnych jest sytuacją niedopuszczalną i podważa proces transformacji jako sprawiedliwy.

Władze samorządowe Śląska wykazują się większą otwartością na współpracę ze stroną społeczną w tworzeniu planów rozwoju. Program „Kierunek Śląskie 3.0” został wypracowany w procesie partycypacyjnym

z udziałem strony społecznej reprezentowanej przez mieszkańców, biznes, partnerów samorządowych i organizacje społeczne⁵⁰. Podczas dyskusji pt. „Regiony pogórnice Unii Europejskiej: transformacja gospodarcza, energetyczna i społeczna – szanse i wyzwania” w dniu 14 maja 2019 r. w ramach Europejskiego Kongresu Gospodarczego w Katowicach marszałek województwa śląskiego Jakub Chetstowski, pełniący funkcję przewodzącego Zespołu Regionalnego dla Inicjatywy Regionów Górniczych, użył pojęcia sprawiedliwej transformacji w kontekście znalezienia synergii pomiędzy różnymi podmiotami przy tworzeniu „konstruktywnych i dojrzałych projektów”. Deklaracja marszałka jest tutaj bardzo istotna, gdyż to jedna z nielicznych wypowiedzi ze strony decydentów, która otwarcie mówi o znajdowaniu synergii także z partnerami społecznymi.

Należy wspomnieć, że w czasie wspomnianej dyskusji marszałek zaprosił do udziału w Zespole przedstawicielki Polskiej Zielonej Sieci i WWF, co jest dobrym sygnałem potwierdzającym wolę współpracy ze strony władz województwa z szerokim gronem interesariuszy. Jest szansa, że pozwoli to też na większą transparentność procesu wyboru projektów przeznaczonych do realizacji w ramach Platformy Węglowej oraz być może otwarcie się Zespołu na propozycje samorządów lokalnych i strony społecznej. Do tej pory podmioty zgłaszające projekty to m.in. Spółka Restrukturyzacji Kopalń, Jastrzębska Spółka Węglowa i inne podmioty górnicze, Katowicka Specjalna Strefa Ekonomiczna, samorząd województwa śląskiego.

→ Niepewne finanse

Debata regionalna w kwietniu 2019 r. w Katowicach była okazją do wystuchania założeń innej polityki spójności w perspektywie budżetowej 2021-2027, które przedstawił Christopher Todd, dyrektor departamentu Dyrekcji Generalnej ds. Polityki Regionalnej i Miejskiej w Komisji Europejskiej. Podkreślił on, że **zaktualizowane strategie regionalne i plany przyszłych wydatków z funduszy unijnych powinny być zgodne z priorytetami budżetowymi UE na lata 2021-2027**⁵¹. W kontekście transformacji energetycznej najistotniejszy jest drugi obszar priorytetowy budżetu, dotyczący Europy bardziej przyjaznej dla środowiska i bezemisyjnej, a więc wdrażającej porozumienie paryskie i inwestującej w transformację sektora energetycznego, energooszczędność, OZE

49 „Radni Rybnika jednogłośnie przeciw budowie kopalni Paruszowiec. Co mówili mieszkańcy i przedsiębiorcy?”, Aleksander Król, Dziennik Zachodni, 24.05.2019, <https://dziennikzachodni.pl/radni-rybnika-jednoglosnie-przeciw-budowie-kopalni-paruszowiec-co-mowili-mieszkancy-i-przedsiębiorcy-zdjecia/ar/c3-14153249> (dostęp 30.05.2019).

50 „Kierunek Śląskie 3.0...”, dz. cyt., str. 3.

51 „Kierunek rozwoju - Śląskie 2030+”, Samorząd Województwa Śląskiego, <https://slaskie.pl/content/kierunek-rozwoju---slaskie-2030> (dostęp 30.05.2019).

oraz walkę ze zmianami klimatu⁵². Negocjacje budżetowe jeszcze trwają, ale pewne jest to, że **państwa UE będą zobowiązane wydać co najmniej jedną czwartą przyszłego unijnego budżetu na działania chroniące klimat, takie jak inwestycje w energooszczędność, rozwój odnawialnych źródeł energii i sprawiedliwa transformacja regionów górniczych**. To ogromna szansa dla Śląska i pozostałych polskich regionów węglowych na dostęp do znaczących środków na sfinansowanie niezbędnych inwestycji i działań transformacyjnych. Warunkiem uzyskania tych środków jest jednak przygotowanie dobrych planów wydatków, w tym przede wszystkim aktualizowanej obecnie regionalnej strategii rozwoju, oraz uwzględnienie na szczeblu ogólnokrajowym odpowiednich zapisów w przyszłej Umowie Partnerstwa⁵³ i Krajowym planie na rzecz energii i klimatu. Unijne pieniądze popłyną bowiem na projekty wpisane do tych dokumentów.

Tymczasem **w projektach rządowych dokumentów określających priorytetowe obszary wydatków nie ma wprost mowy o sprawiedliwej transformacji**. Strategie regionalne odnoszą się do niektórych istotnych elementów transformacji, takich jak poprawa stanu środowiska, dostępności usług publicznych i jakości życia, jednak systemowe zmiany w sektorze energetyki, w tym w górnictwie węgla kamiennego, nie wchodzą w ich zakres. W zaprezentowanych niedawno przez rząd założeniach przyszłej Umowy Partnerstwa, czyli dokumentu, który wyznaczy kierunki i priorytety wydatków z funduszy unijnych w nowej perspektywie finansowej, również nie nadano wysokiego priorytetu sprawiedliwej transformacji. Nie znalazła się ona też wśród zaproponowanych celów Funduszu Modernizacyjnego (zasilonego z przychodów ze sprzedaży uprawnień do emisji, który w założeniu unijnych prawodawców miał być jednym z głównych źródeł finansowania przemian w regionach i sektorach zależnych od węgla)⁵⁴.

W debacie publicznej często wymienia się jako źródło środków na transformację Platformę Węglową

i postulowany Fundusz Sprawiedliwej Transformacji. Trzeba jednak pamiętać, że Platforma nie posiada i najprawdopodobniej nie będzie posiadać własnego budżetu, jest bowiem jedynie mechanizmem ułatwiającym przygotowywanie projektów i pozyskiwanie finansowania na nie z innych źródeł. Z kolei Fundusz Sprawiedliwej Transformacji, o ile w ogóle powstanie, będzie wart zaledwie 4,8 mld euro, do podziału między wszystkie 41 regionów węglowych w UE. Trzeba również pamiętać, że zgromadzone w nim środki zostaną przesunięte z innych funduszy, np. Funduszu Spójności lub Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, które same w sobie mogłyby być źródłem pieniędzy na sprawiedliwą transformację, o ile taka byłaby wola decydentów politycznych na szczeblu krajowym. To samo dotyczy Funduszu Modernizacyjnego i pozostałych przychodów ze sprzedaży uprawnień do emisji, o których przeznaczeniu rząd właśnie podejmuje decyzje bez szerszej debaty publicznej, mimo że chodzi w sumie o kilkadziesiąt miliardów euro⁵⁵.

Śląsk i pozostałe regiony węglowe powinny się takiej debacie domagać i aktywnie włączać się w rozpoczynającą się właśnie dyskusję o tym, na co Polska wyda unijne miliardy euro z nowego budżetu i ze sprzedaży uprawnień do emisji. Duża część tych środków powinna, zgodnie z założeniami unijnych prawodawców, zostać wykorzystana na przestawienie energetyki na zeroemisyjne tory i wsparcie regionów węglowych w uniknięciu negatywnych konsekwencji tego procesu. Aby tak się stało, najpierw potrzebny jest jednak realistyczny plan transformacji polskiej energetyki jako całości, plan odejścia od węgla oraz plany sprawiedliwej transformacji poszczególnych regionów. Konieczne jest także rozstrzygnięcie, w toku szerokiej, demokratycznej debaty, rozbieżności między planami rządu, dążącego do zachowania na Śląsku węglowego *status quo*, i aspiracjami regionów, które, tak jak Śląsk, szans na przyszłość i rozwój upatrują już w innych branżach, jednocześnie cały czas borykając się z hamującymi ich rozwój kosztami środowiskowymi sektora wydo-

52 „Nowa polityka spójności”, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/2021_2027/ (dostęp 30.05.2019). Pozostałe obszary priorytetowe budżetu UE na lata 2021-27 dotyczą Europy:

- 1) bardziej smart/inteligentnej - poprzez wprowadzanie innowacji, cyfryzacji, transformacji gospodarczej oraz wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw;
- 2) bardziej przyjaznej dla środowiska i bezemisyjnej - wdrażającej porozumienie paryskie i inwestującej w transformację sektora energetycznego, OZE oraz walkę ze zmianami klimatu;
- 3) lepiej połączonej - ze strategiczną infrastrukturą transportową i sieciami cyfrowymi;
- 4) o silniejszym wymiarze społecznym - wdrażającej europejski filar praw socjalnych i inwestującej w wysokiej jakości zatrudnienie, edukację, umiejętności, integrację społeczną i równy dostęp do opieki zdrowotnej;
- 5) bliżej obywateli - przez wspieranie oddolnych strategii rozwoju i zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich w całej UE.

53 Projekt jej założeń został przedstawiony przez Ministerstwo Rozwoju w lipcu 2019 r., <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/umowa-partnerstwa-na-lata-2021-2027-zalozenia/> (dostęp 31.07.2019).

54 „Rząd dzieli unijne pieniądze na transformację energetyczną”, Rafał Zasuń, <https://wysokienapiecie.pl/20479-rzad-dzieli-unijne-pieniadze-na-transformacje-energetyczna/> (dostęp 30.06.2019).

55 Zob. „Będą miliardy na inwestycje w czyste powietrze i niskoemisyjną energetykę. O ile nie trafią gdzie indziej...”, Ireneusz Chojnacki, <https://www.wnp.pl/energetyka/beda-miliardy-na-inwestycje-w-czyste-powietrze-i-niskoemisyjna-energetyke-o-ile-nie-trafia-gdzie-indziej.350702.html> (dostęp 09.08.2019).

bywczego. Obie te wizje, których realizacja wiąże się ze znacznymi kosztami, będą bowiem konkurować o środki z tego samego źródła.

Rekomendacje

Śląsk stoi przed wieloma wyzwaniami społeczno-gospodarczymi, które przez kolejne dekady będą wyznaczały kształt transformacji tego regionu. W debacie publicznej nadal znajdujemy bardzo mało informacji na ten temat, co sprawia, że sam proces tworzenia planów transformacji jest mało przejrzysty i trudno o nim powiedzieć coś więcej poza informacjami zawartymi w programach i strategiach dla regionu.

Wspólnym mianownikiem obaw związanych z transformacją w różnych grupach społecznych jest przekonanie, że transformacja przebiegająca gwałtownie, w krótkim czasie, bez odpowiedniego przygotowania i planu przyniosłaby poważne negatywne skutki społeczne. Przedstawiciele tych grup mają różne wizje tego, jak powinna ona przebiegać, zwracają uwagę na odmienne aspekty i różne ryzyka. Te zróżnicowane perspektywy, a także strategiczne wizje rozwoju opracowane na szczeblu krajowym i regionalnym powinny być punktem wyjścia do szerokiej dyskusji społecznej na temat planu transformacji energetycznej dla Śląska, jej horyzontu czasowego, harmonogramu i rozwiązań dla pracowników.

Dobrym kierunkiem działania w stronę przejrzystości i inkluzywności procesu transformacji jest powołanie przez marszałka województwa Zespołu Regionalnego dla Inicjatywy Regionów Górniczych oraz otwarcie go na różnych interesariuszy, w tym przedstawicieli Polskiej Zielonej Sieci. To jednak za mało, aby proces ten uczynić w pełni inkluzywnym. Na poziomie międzynarodowym ramy sprawiedliwej transformacji są dobrze określone, ale potrzebna jest wola i wizja, aby zostało to wykorzystane w dokumentach krajowych i regionalnych. Ważne jest także przygotowanie dobrego prawa, wspierającego interesy zarówno przedsiębiorców, jak i strony pracowniczej oraz społecznej. Potrzebna jest również otwarta dyskusja o podziale środków unijnych, będących głównym potencjalnym źródłem pieniędzy na sfinansowanie sprawiedliwej transformacji.

Stopniowe znikanie śląskiego węgla z energetyki jest nieuniknione w obliczu międzynarodowych megatrendów, szybko postępujących zmian w światowej energetyce i obecnego kształtu unijnej polityki energetyczno-klimatycznej. Największym ryzykiem dla górników, mieszkańców Śląska i gospodarki regionu jest transformacja niezaplanowana i nieprzygotowana, prze-

prowadzana z konieczności w zbyt krótkim czasie, pozostawiona wyłącznie siłom rynku i pozbawiona odpowiedniego zaplecza finansowego.

Dyskusja o planie transformacji powinna uwzględniać szereg aspektów, bowiem sprawiedliwa transformacja nie sprowadza się jedynie do odejścia od węgla ani nawet do zastąpienia wydobycia i węglowej energetyki przez inne rodzaje działalności gospodarczej. Jej elementem jest też przeprowadzenie zmian na rynku pracy w możliwie bezbolesny sposób, poprawa jakości życia w regionie, a także realizowanie jej w kształcie wypracowanym oddolnie, partycypacyjnie i demokratycznie, tak by w sprawiedliwy sposób równoważyła interesy i oczekiwania wszystkich grup, których dotyczy.

Śląsk potrzebuje sformułowania przejrzystej wizji sprawiedliwej transformacji. W tym kontekście ważna jest szczerza rozmowa o różnych wizjach transformacji, dlatego jednym z pomysłów jest powołanie „okrągłego stołu transformacji śląskiej”. Powinni przy nim usiąść: strona rządowa, samorząd województwa, lokalne samorządy, organizacje społeczne, związki zawodowe i przedstawiciele lokalnych społeczności, zwłaszcza gmin górniczych oraz tych, w których podejmowane są inwestycje. Tak wypracowana wspólna wizja i strategia transformacji powinna być wiążąca dla decydentów kolejnych kadencji.

“ *Uważam, że już nadszedł czas, aby powołać coś takiego jak okrągły stół transformacji śląskiej. Sprawiedliwa transformacja powinna być śląską racją stanu, to znaczy: niezależnie od tego, kto rządzi, wszyscy jesteśmy umówieni, że musimy przekształcać region. A żeby ten region zmienić, trzeba to robić w sposób sprawiedliwy, z poszanowaniem człowieka, społeczności lokalnej i środowiska naturalnego, tak jak to było w Niemczech przy tworzeniu procesu Energiewende”.* Patryk Białas, prezes Stowarzyszenia BoMiasto, dyrektor Centrum Innowacji i Kompetencji w Parku Naukowo-Technologicznym Euro-Centrum w Katowicach, radny miasta Katowice

Plan sprawiedliwej transformacji Śląska powinien jasno określać:

- ▶ horyzont czasowy odejścia od węgla i poszczególne etapy pośrednie;
- ▶ społeczne wyzwania, z jakimi będzie się to wiązać;
- ▶ zestaw działań służących wyeliminowaniu lub zminimalizowaniu negatywnych skutków gospodarczych i społecznych oraz otwarciu nowej, lepszej drogi rozwoju.

Pilne jest też wskazanie konkretnych funduszy, z których można byłoby angażować środki na rzecz transformacji. Powołanie Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji oraz planowany Fundusz Sprawiedliwej Transformacji to za mało, aby ten proces w całości sfinansować. Polska Zielona Sieć postuluje, aby środki publiczne przeznaczane na ten cel były kierowane przede wszystkim na działania samorządów lokalnych, organizacji społecznych i lokalnych społeczności. Z kolei finansowane z tych środków projekty rządowe powinny wspierać szczególnie pracowników tracących zatrudnienie, rozwój wysokiej jakości edukacji, ochronę środowiska naturalnego, w tym poprawę jakości powietrza, oraz przeciwdziałanie ubóstwu energetycznemu i innym problemom społecznym związanym z nierównościami rozwojowymi na terenie Śląska.

Potrzebna jest również kampania informacyjno-edukacyjna w mediach lokalnych, która wyjaśni, na czym polega sprawiedliwa transformacja. Ważne będzie też większe zainteresowanie i zaangażowanie ze strony organizacji i ruchów społecznych. Bardzo często w obiegowej narracji sprawiedliwą transformację sprowadza się do zamykania kopalni, a chodzi o pokazanie, że celem jest zmiana całego systemu gospodarczego, w tym energetycznego, ze scentralizowanego i opartego na węglu w gospodarkę niskoemisyjną, rozproszoną – opartą o energooszczędność i odnawialne źródła energii oraz inne gałęzie działalności gospodarczej przyjazne środowisku i klimatowi.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

- Stopniowe znikanie śląskiego węgla z energetyki jest nieuniknione w obliczu międzynarodowych megatrendów, szybko postępujących zmian w światowej energetyce i obecnego kształtu unijnej polityki energetyczno-klimatycznej.
- Największym ryzykiem dla górników, mieszkańców Śląska i gospodarki regionu jest transformacja niezaplanowana i nieprzygotowana.
- Zróżnicowane perspektywy na strategię rozwoju regionu opracowane na szczeblu krajowym i regionalnym powinny być punktem wyjścia do szerokiej dyskusji społecznej na temat planu transformacji, jej horyzontu czasowego, harmonogramu i rozwiązań dla pracowników.
- Śląsk potrzebuje sformułowania przejrzystej wizji sprawiedliwej transformacji, odzwierciedlającej potrzeby i oczekiwania wszystkich grup, których to zagadnienie dotyczy. Wizja ta powinna być wiążąca dla decydentów kolejnych kadencji.
- Pilne jest wskazanie daty odejścia od węgla oraz konkretnych funduszy, z których można byłoby angażować środki na rzecz transformacji.
- Potrzebna jest kampania informacyjno-edukacyjna w mediach skierowana do całego społeczeństwa wyjaśniająca, czym jest sprawiedliwa transformacja i jak ona będzie przebiegać.

Kalendarium

Grudzień 2017

Powołanie przez Komisję Europejską Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji (8 grudnia, Strasbourg, Francja) i włączenie w nią Górnego Śląska

Luty 2018

Spotkanie eksperckie w ramach Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji, określające priorytety wsparcia dla Górnego Śląska, zorganizowane przez Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego (13 lutego, Katowice)

Marzec 2018

Konferencja „Katowice 2050. Sprawiedliwa transformacja”, zorganizowana przez Stowarzyszenie BoMiasto oraz Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć w ramach cyklu debat „Katowice 2050” (22 marca, Katowice)

Lipiec 2018

Drugie spotkanie robocze Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji (12-13 lipca, Bruksela, Belgia), stroną społeczną Górnego Śląska reprezentowali przedstawiciele Stowarzyszenia Zielony Imielin

Listopad 2018

Trzecie spotkanie robocze Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji (5-7 listopada, Bruksela, Belgia), stroną społeczną Górnego Śląska reprezentowali przedstawiciele Stowarzyszenia Zielony Imielin

Listopad - Grudzień 2018

Spoteczny Szczyt Klimatyczny, towarzyszący Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (COP24), współorganizowany przez Stowarzyszenie BoMiasto, ogłoszenie manifestu społecznego „Zielona przyszłość Śląska” (27 listopada - 12 grudnia, Katowice)

Spotkanie Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji przed COP24, zorganizowane przez Komisję Europejską wraz z Urzędem Marszałkovskim Województwa Śląskiego (30 listopada, Katowice)

Przyjęcie przez 46 państw w czasie COP24 „Deklaracji solidarnej i sprawiedliwej transformacji” przygotowanej przez Polskę (4 grudnia, Katowice)

Uczestnictwo przedstawicieli organizacji społecznych z Imielina w wydarzeniach towarzyszących Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (COP24)

Styczeń 2019

Inauguracja Śląskiego Ruchu Klimatycznego, powołanego z inicjatywy lokalnych aktywistek i aktywistów (14 stycznia)

Marzec 2019

Rozpoczęcie prac przez Zespół Regionalny dla Inicjatywy Regionów Górniczych, powołany przez Zarząd Województwa Śląskiego (28 marca)

Kwiecień 2019

Czwarte spotkanie robocze Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji (8-9 kwietnia, Bruksela, Belgia), wraz ze spotkaniem bilateralnym w sprawie projektów zgłoszonych przez Górny Śląsk do dofinansowania w ramach Platformy, region reprezentowali marszałek województwa Jakub Chetstowski oraz wice-marszałek Wojciech Kałuża

Debata regionalna „Śląskie 2030 – wizja i cele rozwoju” w związku z pracami nad aktualizacją strategii rozwoju województwa, zorganizowana przez Urząd Marszałkovski Województwa Śląskiego (8 kwietnia, Katowice)

Maj 2019

Debata podczas wyjazdowego posiedzenia sejmowej Podkomisji Nadzwyczajnej ds. Polityki Energetycznej Unii Europejskiej, pod przewodnictwem posełki Izabeli Kloc, dotycząca przyszłości kopalń i zdegradowanych terenów górniczych oraz możliwości finansowania projektów w ramach Platformy Węglowej, z udziałem ministra inwestycji i rozwoju Jerzego Kwiecińskiego (6 maja, Zabrze)

Dyskusja nt. „Regiony pogórnice Unii Europejskiej: transformacja gospodarcza, energetyczna i społeczna – szanse i wyzwania” w ramach Europejskiego Kongresu Gospodarczego, w dyskusji o Górnym Śląsku udział wzięli marszałek województwa Jakub Chetstowski, wiceminister energii Grzegorz Tobiszowski oraz wojewoda śląski Jarosław Wiecek (14 maja, Katowice)

V. LOKALNE PODMIOTY DZIAŁAJĄCE NA RZECZ SPRAWIEDLIWEJ TRANSFORMACJI

Stowarzyszenie BoMiasto

Stowarzyszenie powstało w 2017 r. i jako pierwsza organizacja pozarządowa rozpoczęło popularyzację koncepcji sprawiedliwej transformacji na Górnym Śląsku. W marcu 2018 r. zorganizowało, we współpracy ze Związkiem Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć, pierwszą debatę publiczną na Śląsku poświęconą temu tematowi „Katowice 2050. Sprawiedliwa transformacja”. Spotkanie to było jednym z kilku zorganizowanych przez Stowarzyszenie w latach 2017-2018 w ramach cyklu „Katowice 2050”, podczas którego aktywiści i zaproszeni przez nich goście rozmawiali o szansach, problemach i potencjale Katowic, w tym m.in. o odejściu regionu od węgla, gospodarce niskoemisyjnej, zmianach społecznych. Organizacja prowadziła też programy edukacyjne dla lokalnych aktywistek i aktywistów – Szkołę Liderów Zrównoważonego Rozwoju i Śląską Szkołę Alarmów Smogowych.

Stowarzyszenie BoMiasto podjęło temat sprawiedliwej transformacji w 2018 r. za sprawą zainteresowań i doświadczenia zawodowego prezesa Patryka Białasa, dyrektora Centrum Innowacji i Kompetencji w Parku Naukowo-Technologicznym Euro-Centrum w Katowicach, radnego miasta Katowice oraz znanego w regionie aktywisty miejskiego i klimatycznego. Stowarzyszenie podkreśla, że w koncepcji sprawiedliwej transformacji szczególne znaczenie mają różne konteksty: socjologiczny, społeczny, psychologiczny i ekologiczny. Ten ostatni w tematyce zmian klimatu Stowarzyszenie realizuje we współpracy z The Climate Reality Project, fundacją Ala Gore'a, z którą uruchomiło projekt Sieci Speakerów Klimatycznych. To kompleksowy program wsparcia i doradztwa dla wybranych działaczy społecznych na Górnym Śląsku, oparty o narzędzia i rozwiązania projektu Climate Reality. Ideą programu jest wzmocnienie pozycji lokalnych działaczy, wsparcie polskiej debaty o zmianach klimatu oraz stworzenie platformy do rozmowy o rozwiązaniach dla Śląska. Zainteresowane osoby czy organizacje mogą zgłaszać się do Sieci Speakerów po wsparcie merytoryczne oraz organizacyjne w związku z lokalną działalnością proklimatyczną.

W grudniu 2018 r., w związku z Konferencją Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu w Katowicach (COP24), Stowarzyszenie BoMiasto zorganizowało we współpracy z licznymi organizacjami pozarządowymi Katowicki Społeczny Szczyt Klimatyczny. Jednym z podejmowanych na nim tematów była sprawiedliwa transformacja Górnego Śląska. Podczas warsztatów Zielone Laboratorium Idei uczestniczki i uczestnicy wypracowali wówczas manifest „Zielona przyszłość Śląska”, w którym domagają się m.in. rozwoju energetyki obywatelskiej stanowiącej fundament transformacji energetycznej. Stowarzyszenie jest jedną z organizacji, które zapoczątkowały i przewodzą pracom Śląskiego Ruchu Klimatycznego, oddolnej inicjatywy lokalnych aktywistów i aktywistek na rzecz działań proklimatycznych w regionie.

BoMiasto ma bogate doświadczenie wchodzenia w partnerstwa z innymi organizacjami, instytucjami oraz pozyskiwania środków krajowych i zagranicznych. Jest gotowe do współpracy z różnorodnymi podmiotami przy tworzeniu projektów dotyczących sprawiedliwej transformacji. Jednym z pomysłów Stowarzyszenia jest utworzenie programu edukacyjnego dla liderów i liderki sprawiedliwej transformacji.

Śląski Ruch Klimatyczny

Śląski Ruch Klimatyczny łączy osoby z całego województwa śląskiego, które chcą aktywnie działać na rzecz ochrony klimatu. Zorganizowany jest w kilka podgrup tematycznych, które pracują nad różnymi formami działań edukacyjnych, kampanijnych i rzeczniczych. Spotkania Ruchu, które odbywają się co miesiąc, zainaugurowano w styczniu 2019 r. w Katowicach. Od kwietnia 2019 r. jedna z grup Ruchu pracuje nad kampanią, która wygeneruje realną zmianę w obszarze lokalnej polityki Katowic. Grupa wystąpi z inicjatywą przyjęcia projektu uchwały o stanie zagrożenia klimatycznego w Katowicach. Organizacje oraz aktywistki i aktywiści Ruchu angażują się też m.in. w działania protestacyjne, takie jak Młodzieżowy Strajk Klimatyczny czy akcje ruchu Extinction Rebellion.

Stowarzyszenie Zielony Imielin

Stowarzyszenie zostało założone w 2017 r. przez mieszkańców i mieszkanki Imielina w proteście przeciwko planom Polskiej Grupy Górniczej, która stara się o uzyskanie koncesji na eksploatację złoża węgla kamiennego Imielin-Północ. We współpracy z innymi stowarzyszeniami z Imielina tworzy bardzo aktywny i zaangażowany ruch społeczny podnoszący świadomość w regionie w tym temacie. Jednym z działań podjętych przez stowarzyszenia Zielony Imielin i Granice Natury było zorganizowanie pikietu 25 maja 2018 r. przed siedzibą RDOŚ w Katowicach. Przedstawiciele organizacji Zielony Imielin są zaangażowani w działania na rzecz sprawiedliwej transformacji właśnie w kontekście planów rozbudowy kopalni. Dzięki wsparciu Polskiej Zielonej Sieci w 2018 r. uczestniczyli w dwóch spotkaniach roboczych Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji w Brukseli (12-13 lipca oraz 5-7 listopada 2018 r.). Na pierwszym spotkaniu przedstawili wpływ wydobycia węgla na sytuację mieszkańek i mieszkańców Imielina, a na drugim wystąpili w ramach panelu poświęconego udziałowi lokalnych społeczności w procesach przemian regionów węglowych. Aktywiści stowarzyszenia zaprezentowali działalność lokalnej społeczności Imielina także podczas wydarzeń towarzyszących Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (COP24) w grudniu 2018 r. w Katowicach.

Stowarzyszenie angażuje się również w działania edukacyjne w zakresie zanieczyszczenia powietrza. We współpracy z władzami miasta zorganizowało w 2019 r. kampanię antysmogową „Nie trujcie nas!”, adresowaną – poprzez dzieci – do dorosłych. Pierwszym etapem był konkurs, w ramach którego zostały wyłonione najlepszy plakat i film krótkometrażowy wykonane przez dzieci. Plakat będzie eksponowany w różnych miejscach w przestrzeni miejskiej na początku sezonu grzewczego, natomiast film zostanie udostępniony w Internecie jako element szerszej kampanii edukacyjnej. Stowarzyszenie współpracuje z organizacjami lokalnymi oraz Fundacją Greenpeace, Polską Zieloną Siecią, CEE Bankwatch Network. Przynależy do Śląskiego Ruchu Klimatycznego. Organizacja jest zainteresowana pozyskiwaniem funduszy na działania związane ze sprawiedliwą transformacją w partnerstwach i koalicjach.

Stowarzyszenie Granice Natury

Stowarzyszenie powstało w 2015 r., a w jego aktywność zaangażowanych jest około trzydziestu osób. Działania organizacji dotyczą problemów ekologicznych w Imielinie i okolicach, takich jak uciążliwe dla

społeczności sąsiedztwo kopalni dolomitu i plany budowy kolejnych zakładów. W ostatnim czasie działalność Stowarzyszenia ogniskuje się wokół spraw związanych z planami rozbudowy kopalni „Ziemowit” o złoża Imielin-Północ. Tutaj szczególnie ważnym tematem dla organizacji jest ochrona podziemnego zbiornika wodnego, który znajduje się pod Imielinem i Chrzanowem, a jako rezerwuuar wody pitnej może być zagrożony przez powiększenie kopalni. Stowarzyszenie w swoich działaniach legislacyjnych wspiera się specjalistycznymi ekspertami oraz współpracuje z kancelarią prawniczą. Granice Natury ściśle współpracują z innymi organizacjami z Imielina w sprawie zablokowania lub zmiany warunków eksploatacji złoża Imielin-Północ. Stowarzyszenie jest gotowe do podjęcia współpracy z innymi organizacjami i podmiotami lokalnym przy projektach wspieranych ze środków przeznaczonych na sprawiedliwą transformację.

Akcja społeczna Ratujmy Imielin

To nieformalna grupa mieszkańców i mieszkanki Imielina, która planuje uformować się w organizację pozarządową. Misją Akcji, działającej od grudnia 2017 r., jest informowanie społeczności Imielina o zagrożeniach związanych z planowanym wydobyciem węgla kamiennego ze złoża Imielin-Północ. Akcja współpracuje ściśle z innymi organizacjami z Imielina oraz Urzędem Miasta Imielin. Jednym z większych działań podjętych m.in. przez Akcję było zbieranie podpisów pod koniec 2017 r. pod protestem mieszkańców Imielina przeciwko wydobyciu węgla kamiennego ze złoża Imielin-Północ metodą „na zawal”. Szczególną wagę Akcja przykłada do mobilizowania mieszkańców do aktywności w temacie planowej rozbudowy kopalni, udostępniając w Internecie aktualne informacje, odnośniki do opracowań i ekspertów oraz zapraszając do udziału w wydarzeniach i protestach. Większość dotychczasowych działań finansowanych było z własnych środków aktywistów i aktywistek. Akcja jest gotowa do podjęcia współpracy z innymi organizacjami i podmiotami lokalnym przy projektach wspieranych ze środków przeznaczonych na sprawiedliwą transformację.

Stowarzyszenie Nasz Imielin

Stowarzyszenie działa od października 2018 r. i zostało założone przez Tomasza Lamika, byłego radnego w Radzie Miasta Imielin, który, jeszcze zasiadając w Radzie, był liderem działań protestacyjnych wobec rozbudowy kopalni o złoża Imielin-Północ. Aktywiści stowarzyszenia zaprezentowali działalność lokalnej

społeczności Imielina podczas wydarzeń towarzyszących Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (COP24) w grudniu 2018 r. Stowarzyszenie oprócz zaangażowania w sprawy kopalni prowadzi działalność ekologiczną.

Stowarzyszenie Nasza Ziemia

Lokalna społeczność z Mysłowic powołała Stowarzyszenie pod koniec 2014 r., ale aktywna była już od 2012 r., kiedy po raz pierwszy ustyszała o planach wznowienia eksploatacji węgla kamiennego pod dzielnicami Kosztowy i Dzieńkowice. Przy wsparciu prawnym Stowarzyszenie weszło na drogę administracyjną wobec decyzji środowiskowej wydanej przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska na eksploatację złóż przez ZG Sobieski i obecnie oczekuje na wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w tej sprawie. Główna działalność organizacji skupia się wokół monitorowania sytuacji związanej z rozbudową kopalni, akcji protestacyjnych oraz informowania i edukowania mieszkańców na ten temat. Podejmuje współpracę w tym zakresie m.in. z organizacjami społecznymi z Imielina.

Porozumienie Związków Zawodowych „KADRA”

Porozumienie powstało w 1991 r. i kontynuuje działania rozpoczęte w 1989 r. przez Porozumienie Związków Zawodowych Dozoru Górniczego „KADRA” oraz Związku Zawodowego Dozoru Górniczego „KADRA”. Związki zawodowe „KADRA” powstały w odpowiedzi na potrzebę zabezpieczenia i obrony interesów socjalnych oraz indywidualnych pracowników etatowych i pracowników zarządzających procesami produkcyjnymi. Związki dostarczają im pomocy prawnej i pozaprawnej. Porozumienie reprezentuje pracowników wielu gałęzi przemysłu, tj.: górnictwa – węgla kamiennego i brunatnego, nafty, gazu, cynku, ołowiu i soli, hutnictwa, przemysłu chemicznego, zaplecza górniczego i naukowo-badawczego dla górnictwa oraz przedsiębiorstw komunalnych i usług. Siedziba PZZ „KADRA” znajduje się w Katowicach. Organizacja jest reprezentatywną organizacją związkową (konfederacją na szczeblu krajowym) skupiającą związki zawodowe „KADRA” działające w poszczególnych zakładach. PZZ „KADRA” jest członkiem i założycielem Forum Związków Zawodowych z siedzibą w Bydgoszczy, które jest reprezentantem „KADRY” w dialogu społecznym na szczeblu krajowym. PZZ „KADRA” jest członkiem organizacji

industriAll – European Trade Union oraz industriAll Global Union⁵⁶. Współpracuje w sprawach międzynarodowych z NSZZ „Solidarność” i OPZZ.

Główny Instytut Górnictwa

Główny Instytut Górnictwa (GIG) to instytut badawczy nadzorowany przez ministra energii, związany od 1945 r. z przemysłem wydobywczym na Górnym Śląsku. W skład Instytutu wchodzi Kopalnia Doświadczalna „Barbara” w Mikołowie. Główną formą działalności GIG jest prowadzenie badań naukowych w obszarze górnictwa i geoinżynierii, bezpieczeństwa pracy w przemyśle, inżynierii środowiska (w tym ochrony środowiska przed skutkami działalności przemysłowej). Instytut prowadzi działalność certyfikacyjną oraz edukacyjno-szkoleniową, świadczy usługi w postaci badań, ekspertyz środowiskowych, pomiarów i analiz dla przemysłu, instytucji i urzędów administracji państwowej i samorządowej, a także partnerów zagranicznych. GIG utrzymuje kontakty z zagranicznymi przedsiębiorstwami i instytucjami w ramach współpracy naukowej i technicznej, wspólnych projektów badawczych oraz eksportu usług i urzędów, a także realizuje projekty m.in. w ramach Programów Ramowych Unii Europejskiej, Programu Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Ponad połowa przychodów Instytutu pochodzi z komercjalizacji badań naukowych. GIG prowadzi również Centrum Szkoleniowo-Informacyjne, oferujące różnego typu kursy, szkolenia oraz studia podyplomowe we współpracy ze Szkołą Główną Handlową⁵⁷. W portfolio Instytutu znajdują się też projekty związane z odnawialnymi źródłami energii, technologiami niskoemisyjnymi, a także analizy społeczne. Od 2017 r. GIG zaangażowany jest w proces zbierania projektów zgłaszanych do Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji, a jako instytucja współpracująca z Urzędem Marszałkowskim zgłasza też własne projekty, w tym np. plany utworzenia ogólnodostępnej platformy informacji „Tereny poprzemysłowe i zdegradowane” (OPI-TPP). Dla GIG priorytetowe działania w kontekście sprawiedliwej transformacji to rewitalizacja terenów poprzemysłowych w wymiarze środowiskowym, gospodarczym i społecznym.

Park Naukowo-Technologiczny Euro-Centrum Sp. z o.o.

Park Naukowo-Technologiczny Euro-Centrum oraz koordynowany przez niego Klaster Technologii Energooszczędnych rozpoczęły swoją działalność biznesowo-edukacyjną

⁵⁶ Porozumienie Związków Zawodowych „KADRA”, <http://www.kadra.org.pl/zwiizek/> [dostęp 20.05.2019].

⁵⁷ Główny Instytut Górnictwa, <https://www.gig.eu/pl> [dostęp 20.05.2019].

w 2007 r. Grupa Euro-Centrum skoncentrowana jest na rozwoju energooszczędnych technologii i oszczędzaniu energii w budynkach. Prowadzi działania badawcze, doradcze, szkoleniowe i edukacyjne oraz użycza przestrzeni na wynajem dla ok. 130 firm. Na terenie Parku znajduje się budynek pasywny o przeznaczeniu laboratoryjno-usługowym, który otrzymał nagrodę Green Building 2013, przyznaną przez Komisję Europejską dla najbardziej energooszczędnych obiektów w Europie. Innym niskoenergetycznym obiektem jest hala z powierzchnią biurowo-wdrożeniową i magazynową wraz z największą w Polsce badawczą instalacją fotowoltaiczną (symulator promieniowania słonecznego, tzw. sztuczne słońce do badania jakości i wytrzymałości kolektorów słonecznych), w której firmy realizują projekty i rozwijają produkty związane z odnawialnymi źródłami energii w ramach Centrum Testowania Systemów Solarnych. Park prowadzi także Centrum Szkoleniowe Nowoczesnych Technik Grzewczych, gdzie szkoli m.in. instalatorów odnawialnych źródeł energii. Firma wspiera również tworzenie start-upów, w tym opartych o odnawialne źródła energii.

Dla zespołu Parku koncepcje transformacji energetycznej obejmowały początkowo szczególnie aspekty technologiczne, ale w związku z zaangażowaniem dyrektora Centrum Innowacji i Kompetencji Parku – Patryka Białasa – w temat sprawiedliwej transformacji zespół poszerzył rozumienie tego pojęcia o procesy społeczne. Jednym z projektów, które Park prowadzi, jest Forum Nowej Gospodarki, stanowiące platformę współpracy między Małopolską a Górnym Śląskiem. W ramach platformy organizowane są co roku konferencje (w Krakowie i Katowicach), w których biorą udział eksperci z dwóch województw z obszaru nauki, administracji i biznesu.

Euro-Centrum posiada doświadczenie w projektach partnerskich z innymi firmami, instytucjami samorządowymi, instytutami badawczymi i uczelniami. Jest otwarte na współpracę z organizacjami pozarządowymi, samorządami oraz firmami w zakresie projektów sprawiedliwej transformacji.

zielonasiec.pl